

Horen Li'fyayä leNa'vi
Podręcznik referencyjny gramatyki języka Na'vi

William S. Annis
Przeład: Tängal

Wersja 1.17, 4 grudnia 2011¹

¹Ten dokument jest na licencji Creative Common AttributionShareAlike License, w wersji 3.0. Aby zobaczyć kopię tej licencji odwiedź <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>.

		3.2.1	Rodzaj żywotny	14
		3.2.2	Podstawowe zaimki	14
		3.2.3	Fromy ceremonialne/honoryfikaty	15
		3.2.4	Lahe	15
	3.3		Przedimki	15
		3.3.1	Fì-	15
		3.3.2	Tsa-	15
		3.3.3	-Pe+	15
		3.3.4	Fra-	15
		3.3.5	Fne-	15
		3.3.6	Skrócenia	16
		3.3.7	Połączenia	16
	3.4		Złączenia	16
		3.4.1	Pytania	16
		3.4.2	Fì'u i Tsaw w zdaniach podrzędnie złożonych . .	17
		3.4.3	Fmawn i Tì'eyng w zdaniach podrzędnie złożonych	17
	3.5		Przymiotnik	17
		3.5.1	Wyrażenia rzeczownikowe	17
	3.6		Czasownik	18
		3.6.1	Pozycje wrostków	18
		3.6.2	Pozycja zerowa	18
		3.6.3	Pozycja pierwsza	18
		3.6.4	Pozycja druga	19
		3.6.5	Przykłady	19
1	Wstęp			5
1.1	Historia rozszywrowywania . . .			5
1.2	Notacja i konwencje			6
2	Pisownia i wymowa			8
2.1	Fonetyka			8
2.1.1	Spółgłoski			8
2.1.2	Samogłoski			8
2.1.3	Pseudosamogłoski			9
2.1.4	Struktura sylaby			9
2.1.5	Akcent			9
2.1.6	Alfabet mówiony			10
2.2	Lenicja			10
2.2.1	Zwarcie kratanowe			10
2.2.2	Przymyki			10
2.2.3	Przedrostki liczby			10
2.2.4	Zrostek pytający			10
2.2.5	Liczebniki			10
2.3	Morfonologia			11
2.3.1	Skrócenia samogłosek			11
2.3.2	Skrócenia pseudosamogłosek			11
2.3.3	Epenteza wrostków afektu			11
2.3.4	Asymilacja nosówek			11
2.3.5	Harmonia wokaliczna			11
2.3.6	Elizja			11
2.4	Konwencje ortograficzne			12
2.4.1	Nazwy własne			12
2.4.2	Cytaty			12
2.4.3	Pisownia etymologiczna			12
2.4.4	Myślnik w wyrażeniach przydawkowych			12
3	Morfologia			13
3.1	Rzeczowniki			13
3.1.1	Przypadki			13
3.1.2	Przyrostek nieokreślony -o			13
3.1.3	Liczby			14
3.2	Zaimki			14
		3.2.1	Rodzaj żywotny	14
		3.2.2	Podstawowe zaimki	14
		3.2.3	Fromy ceremonialne/honoryfikaty	15
		3.2.4	Lahe	15
	3.3		Przedimki	15
		3.3.1	Fì-	15
		3.3.2	Tsa-	15
		3.3.3	-Pe+	15
		3.3.4	Fra-	15
		3.3.5	Fne-	15
		3.3.6	Skrócenia	16
		3.3.7	Połączenia	16
	3.4		Złączenia	16
		3.4.1	Pytania	16
		3.4.2	Fì'u i Tsaw w zdaniach podrzędnie złożonych . .	17
		3.4.3	Fmawn i Tì'eyng w zdaniach podrzędnie złożonych	17
	3.5		Przymiotnik	17
		3.5.1	Wyrażenia rzeczownikowe	17
	3.6		Czasownik	18
		3.6.1	Pozycje wrostków	18
		3.6.2	Pozycja zerowa	18
		3.6.3	Pozycja pierwsza	18
		3.6.4	Pozycja druga	19
		3.6.5	Przykłady	19
	4		Liczebniki	21
		4.1	Liczebniki główne	21
		4.1.1	„Jedności”	21
		4.1.2	Potęgi ósemki	21
		4.1.3	Formy zalene	21
		4.2	Liczebniki porządkowe	22
		4.2.1	Przyrostek -ve	22
		4.3	Liczebniki ułamkowe	22
		4.3.1	-Pxì	22
		4.3.2	Licznik	22
		4.4	Inne formy	22
		4.4.1	Alo	22
		4.4.2	-lie	23
		4.4.3	Obce cyfry	23

5	Słowotwórstwo	24			
5.1	Zrostki derywacji	24			
5.1.1	Przedrostki	24			
5.1.2	Przedrostek negacji	24			
5.1.3	Przysówkowe „a-”	25			
5.1.4	Przedrostki z wrostkami	25			
5.1.5	Przyrostki wykonawcy	25			
5.1.6	Przyrostek zdrabniający	25			
5.1.7	Przyrostki rodzaju	26			
5.2	Reduplikacja	26			
5.2.1	Iteracja	26			
5.3	Złożenia	26			
5.3.1	Trzon	26			
5.3.2	Apokopa	26			
5.3.3	Konstrukcje „si”	26			
5.4	Elementy popularnych złożzeń	26			
5.4.1	-fkeyk	26			
5.4.2	Hì(’)-	27			
5.4.3	-iva	27			
5.4.4	-nga’	27			
5.4.5	-pin	27			
5.4.6	Pxi-	27			
5.4.7	Tsuk-	27			
5.4.8	-vi	27			
5.4.9	„Kä-” oraz „Za-”	27			
5.5	Czas	27			
5.5.1	Czas terażniejszy	27			
5.5.2	Czas przeszły	27			
5.5.3	Czas przyszły	28			
6	Składnia	29			
6.1	Przechodność i ergatywność	29			
6.1.1	Przechodność	29			
6.1.2	Trójdzielność	29			
6.2	Wyrażenia rzeczownikowe i przy- miotniki	30			
6.2.1	Liczby	30			
6.2.2	Rzeczowniki nieokreślone	30			
6.2.3	Przydawka	30			
6.2.4	Przymiotniki określające	30			
6.2.5	Orzeczenie imienne	31			
6.2.6	Stopniowanie	31			
6.2.7	Wołacz	32			
6.3	Zaimki	32			
6.3.1	Rodzaj	32			
6.3.2	Liczba	32			
6.3.3	Fko	32			
6.3.4	Sno	32			
6.3.5	Lahe	33			
6.3.6	Pominięcie zaimka	33			
6.4	Użycie przypadków	33			
6.4.1	Mianownik	33			
6.4.2	Ergatyw	33			
6.4.3	Biernik	33			
6.4.4	Celownik	33			
6.4.5	Dopełniacz	34			
6.4.6	Przypadek tematyczny	34			
6.5	Przymyki	34			
6.5.1	Pozycja	35			
6.5.2	Lenicja	35			
6.5.3	Äo	35			
6.5.4	Eo	35			
6.5.5	Fa	35			
6.5.6	Few	35			
6.5.7	Fkip	35			
6.5.8	Fpi (+)	35			
6.5.9	Ftu	35			
6.5.10	Hu	35			
6.5.11	Io	35			
6.5.12	Ïlä (+)	35			
6.5.13	Ka	36			
6.5.14	Kam	36			
6.5.15	Kay	36			
6.5.16	Kip	36			
6.5.17	Kxamlä	36			
6.5.18	Lisre (+)	36			
6.5.19	Lok	36			
6.5.20	Luke	36			
6.5.21	Maw, Pximaw	36			
6.5.22	Mi (+)	36			
6.5.23	Mikam	36			
6.5.24	Mungwrr	36			
6.5.25	Na	36			
6.5.26	Ne	36			
6.5.27	Nemfa	37			
6.5.28	Nuä (+)	37			
6.5.29	Pxaw	37			
6.5.30	Pxel	37			
6.5.31	Ro (+)	37			
6.5.32	Rofa	37			
6.5.33	Sin	37			

6.5.34	Sre (+), Pxisre (+)	37	6.11.2	Strona sprawcza czasowni- ka przechodniego	43
6.5.35	Ta	37	6.12	Pominięcie dopełnienia	43
6.5.36	Takip	37	6.12.1	Pominięte dopełnienie	43
6.5.37	Tafkip	37	6.12.2	Strona sprawcza	43
6.5.38	Teri	37	6.13	Nakazy	43
6.5.39	Uo	37	6.13.1	Brak odmiany	43
6.5.40	Vay	37	6.13.2	Z trybem łączącym	43
6.5.41	Wä (+)	38	6.13.3	Zakazy	43
6.6	Przysłówki	38	6.14	Pytania	44
6.6.1	Stopnia i ilości	38	6.14.1	Pytania tak, nie	44
6.6.2	Z rzeczownikami odsłowni- nymi	38	6.14.2	Ftxey... Fuke	44
6.6.3	Keng	38	6.14.3	Pytania z przysłówkami pytającymi	44
6.6.4	Li	38	6.14.4	Pytania rozłączne	44
6.6.5	Niwotx	38	6.14.5	Pytania retoryczne	44
6.6.6	Nifya'ò	38	6.15	Przeczenie	44
6.6.7	„Kop” i „mìteng”	39	6.15.1	Przeczenie proste	44
6.7	Aspekt i czas	39	6.15.2	Negacja pleonazmowa	44
6.7.1	Znaczenie kontekstu	39	6.15.3	Kaw'it	44
6.7.2	Bezokolocznik	39	6.16	Zdania złożone	45
6.7.3	Aspekt	39	6.16.1	Czas i aspekt w zdaniach złożonych	45
6.7.4	Aspekt niedokonany jed- noczesny	39	6.16.2	Zdania przyczynowe	45
6.7.5	Aspekt dokonany uprzedni	40	6.16.3	Asyndeton	45
6.7.6	Aspekt dokonany punktowy	40	6.17	Zdania podrzędnie złożone i opi- sujące	45
6.7.7	Czas	40	6.17.1	Partykuła „a”	45
6.7.8	Czasy bliskie	40	6.17.2	Hierarchia zdań	45
6.7.9	Czasy przyszłe zamierzone	40	6.17.3	Inne zdania podrzędne	46
6.8	Tryb łączący	40	6.17.4	Zdania podrzędnie złożone	46
6.8.1	Opativus	40	6.17.5	Zdania podrzędnie złożo- ne z przyimkami	47
6.8.2	Nìrangal	40	6.17.6	Rzeczownik jako spójnik	47
6.8.3	Czasowniki konotowane	40	6.18	Zdania warunkowe	47
6.8.4	New	41	6.18.1	Ogólne	47
6.8.5	Inne użycia	41	6.18.2	Przyszłe warunkowe	47
6.9	Imiesłowy i odsłowniki	41	6.18.3	Hipotetyczne	47
6.9.1	Imiesłowy	41	6.18.4	Kontrafaktyczne	47
6.9.2	Odsłowniki	42	6.18.5	Tryb rozkazujący w zda- niu warunkowym	47
6.10	Strona zwrotna	42	6.19	Spójniki	47
6.10.1	Strona zwrotna	42	6.19.1	Alu	48
6.10.2	Nieprzechodniość	42	6.19.2	Ftxey	48
6.10.3	Strona wzajemna	42	6.19.3	Fu	48
6.11	Strona sprawcza	42			
6.11.1	Strona sprawcza czasowni- ka nieprzedniego	42			

6.19.4	Ki	48	7 Użycie języka i rozmowa	52
6.19.5	Sì	48	7.1 Kolejność części zdania	52
6.19.6	Tengkrr	48	7.1.1 Wolny szyk zdania	52
6.19.7	Tsnì	48	7.1.2 SOV, SVO, VSO	52
6.19.8	Ulte	48	7.1.3 Wpływy szyku zdania	53
6.20	Cytowanie	49	7.1.4 Nacisk	53
6.20.1	San...sìk	49	7.1.5 Strona bierna	53
6.20.2	Pytania	49	7.2 Temat - opis	53
6.20.3	Przechodniość	49	7.2.1 Przypadek tematyczny	54
6.20.4	Cytaty w zdaniach podrzędnych	49	7.2.2 Znaczenie	54
6.21	Partykuły	50	7.2.3 Użycie przypadku tematycznego	54
6.21.1	Ko	50	7.3 Język	55
6.21.2	Nang	50	7.3.1 Język formalny	55
6.21.3	Pak	50	7.3.2 Język potoczny	55
6.21.4	Tut	50	7.3.3 Język uproszczony	55
6.21.5	Tse	50	A Skorowidz	56
6.22	Inne używane słowa	50	B Zmiany	61
6.22.1	Sweylu	50		

1. Wstęp

Nie mamy jeszcze oficjalnych zasad gramatyki języka Na'vi stworzonego przez Paula Frommera i pobłogosawionego przez Moce własności finansowej i intelektualnej należące do Lightstorm Entertainment czy 20th Century Fox. Kiedy ten dokument był pisany¹ nic nie wskazywało byśmy prędko otrzymali takowe. Z tego powodu zdecydowałem się przeobrazić zasady gramatyczne, które spisałem w dłuższy dokument.

Tak jak tamto podsumowanie gramatyki, tak i ten dokument nie ma na celu nauczenie Na'vi. Zamiast tego pomyślany jest by dostarczać zwięzłą i dokładną dokumentację naszej obecnej wiedzy na temat języka. Oparty jest na analizie trwającej miesiącami od chwili wypuszczenia filmu, jak i na podstawie korespondencji z Frommerem objaśniającej niektóre aspekty tego języka.

Polegam głównie na stronach Corpus i Canon z wiki na LearnNavi.org, bez których dokument ten niemógłby powstać. Ostatnie pojawienie się własnego bloga Frommera również dostarczyło materiały.²

1.1. Historia rozszywrowywania

Ważnym jest dla początkujących w Na'vi by zrozumieć skąd wiemy, to co wiemy o języku Na'vi.

Nasze najwcześniejsze wskazówki dotyczące języka pochodzą z wywiadu z Frommerem z grudnia 2009, poprzedzającego premierę filmu. Na'vi ma spółgłoski ejektywne. Ma podział przypadków na trzy. Mieliśmy raptem kilka zdań.

Spory przełom nastąpił kiedy któryś z byłych członków IMDB na własnym forum upublicznił listę słów Na'vi.³ Była przepisana z *Activist Survival Guide*.⁴ Lista ta została ponownie upubliczniona w notce na blogu 11. grudnia.⁵ Wszystkie obecne słowniki opierają się na tamtym poście. Dzięki temu mieliśmy wystarczająco słownictwa by analizować zdania padające w wywiadzie z Frommerem.

15. grudnia, w wywiadzie dla UGO Movie Blog⁶ po raz pierwszy ujrzeliśmy podstawowe powitanie w Na'vi, **oel ngati kameie** *Widzę Cię*. Prócz tego był to nasz pierwszy kontakt z końcówkami przypadków ergatywu i biernika. Dzięki słownikowi mogliśmy odgadnąć **-l** dla ergatywu i **-ti** dla biernika.

¹lipiec 2010

²pod koniec lipca 2010, <http://naviteri.org>

³<http://kcbluesman.websitetoolbox.com/post?id=4013403> wymaga zalogowania

⁴Wilhelm, Maria; Mathison, Dirk (2009). *James Cameron's Avatar: A Confidential Report on the Biological and Social History of Pandora (An Activist Survival Guide)*, It Books (HarperCollins).

⁵<http://www.suburbandestiny.com/?p=611>

⁶<http://www.ugo.com/movies/paul-frommer-interview>

Kolejny przełom nastąpił kilka dni później razem z pojawieniem się notki na blogu Language Log 19. grudnia.⁷ Jest to wciąż podstawowe źródło dla każdego uczącego się Na’vi. Opisuje ona dokładnie fonologię języka Na’vi. Opisała również gramatykę wystarczająco dla naszych dalszych analiz przykładów padających w wywiadach.

Nawet teraz większość z tego co wiemy nie pochodzi bezpośrednio od Frommera mówiącego dla przykładu „to jest końcówka dopełniacza”, ale mówiącego w wywiadzie, że istnieje dopełniacz oraz od ludzi używających tej informacji do analizy przykładów języka Na’vi. Niektóre z wczesnych analiz były niekompletne, co prowadziło do nieporozumień, szczególnie jeśli chodzi o końcówki przypadków. Nasze najwcześniejsze przykłady dopełniacza używały wyłącznie **-yä**. Dopero później dostrzeżliśmy występowanie końcówki **-ä**. Nadal można znaleźć stare dokumenty podające wyłącznie **-yä**.

W późniejszych miesiącach Frommer osobiście dostarczył obszerniejsze przykłady Na’vi, a każdy z nich był dokładnie analizowany, żeby wydobyć tyle informacji na temat gramatyki, ile tylko możliwe. Frommer odpowiadał również na niektóre bezpośrednie pytania na temat języka. To często potwierdzało nasze domysły wynikające z analiz, czasami poprawiało to, co myśleliśmy, że wiemy, a czasami dawało zupełnie nowe informacje.

Dołożyłem wszelkich starań by zasady gramatyczne tutaj opisane były potwierdzone bezpośrednio przez Frommera lub uzasadnione taką ilością przykładów Frommera w Na’vi, by omawiane zagadnienie było jasne. Jednakże, dokument ten jest z konieczności prowizoryczny. Frommer ma przywilej dopracowywania i uaktualniania języka wraz z jego własnym rozumieniem potrzeb języka, poprawiania błędnych koncepcji, które mogły dotychczas uciec jego uwadze oraz uzupełniania luk w gramatyce, w momencie w którym do nich dotrze. Musimy także założyć, że przyszłe części *Avatara* wpłyną na język Na’vi w sposób nieprzewidywalny, nie tylko by spełnić oczekiwania Camerona, ale także z powodu nieuniknionych zmian jakie pojawią się w gotowym języku w chwili gdy aktorzy będą go używać na planie.

1.2. Notacja i konwencje

Tekst w Na’vi jest wtluszczony, a tłumaczenie polskie napisane kursywą, **fifya** *w ten sposób*.

Jeśli przykład w Na’vi pochodzi bezpośrednio, niezmodyfikowany z wywiadu, maila, lub bloga Paula Frommera, na marginesie będzie następujące oznaczenie \mathcal{F} , jak w przypadku **kìyevame**. \mathcal{F} Pieśni *Hunt Song* oraz *Weaving Song* z *Activist Survival Guide* są również zaznaczone. Przykłady z filmu oznaczone są znakiem \mathcal{A} .

Ten dokument używa dwuznaków **ts** i **ng** zamiast ortografii naukowej, którą opracował Frommer (§2.1.1.3). Większość ludzi lepiej zna system dwuznaków.

W oryginalnej dokumentacji Frommera dla aktorów akcent był zaznaczany poprzez podkreślenie akcentowanej sylaby. Ten dokument również używa tego sposobu, jak dla przykładu **tute** *osoba*, a **tute** *kobieta*. By uniknąć nieporozumień z systemem Frommera oznaczania akcentów ten dokument używa falistego podkreślenia by zwrócić uwagę na fragmenty słów czy zdań.

Zgodnie ze zwyczajową konwencją przyjętą w pracach lingwistycznych przykłady, które są hipotetyczne lub zawierają błąd, są poprzedzone gwiazdką, ***m’resh’tuyu**. Przedrostki są oznaczone kreską znajdującą się za nimi, jak w **fi-**. Przedrostki powodujące lenicję (§2.2) używają znaku plusa, na przykład **ay+**. Przyrostki oznaczone są poprzedzającą je kreską, **-it**, a wrostki trójkątnymi nawiasami, ****. Transkrypcja do Międzynarodowego Alfabetu Fonetycznego oznaczona jest nawiasami

⁷<http://languagelog.ldc.upenn.edu/n11/?p=1977>

prostokątnymi, [fr.'fja].

Cytując jedną z czterech pieśni, które Frommer przetłumaczył na potrzeby filmu, używam pojedynczego ukośnika by rozdzielić linijki, **Rerol tengkrr kerä / İlä fya'o avol.**

Od września 2011 roku dla nowego materiału dodane są linki do cytatów odnośnie zagadnień gramatycznych. Pojawiają się pod koniec sekcji i mają następującą postać: [NT\(11/07/2010\)](#). „NT” oznacza blog Frommera włącznie z jego odpowiedziami na komentarze, „Wiki” wiki na LN.org, a „Ułtxa” spotkanie z października 2010. Oznaczenie wszystkich cytatów zajmie zapewne kilka miesięcy.

Tekst oznaczony **kolorem** dotyczy problemów, które nie zdają się być istotnym zagadnieniem, ale na które nie ma na chwilę obecną odpowiedzi. Niektóre będą wymagały wyłącznie potwierdzenia ze strony Frommera, inne głębszych przemyśleń i pracy z jego strony. Ten dokument ma na celu pewnego dnia być pozbawionym kolorowych wstawek.

Podziękowania należą się członkom LearnNavi.org 'Eylan Ayfalulukanä, Taronyu oraz Ftiafpi za dogłębne weryfikacje wersji roboczej tego dokumentu oraz sugestie. Nie zawsze korzystałem z ich rady, dlatego wszystkie uchybienia są wyłącznie z mojej winy.

Podziękowania należą się również wszystkim, którzy komentowali i sugerowali poprawki od pierwszego wydania tego podręcznika.

2. Pisownia i wymowa

2.1. Fonetyka

Język Na'vi ma 20 spółgłosek, 7 samogłosek oraz dwa sonanty, które Frommer nazywa „pseudosamogłoskami”. [LangLog\(9/12/2009\)](#)

2.1.1. Spółgłoski.

	wargowe	dziąsłowe	podniebienne	miętko- podniebienne	krtaniowe
ejektywy	px [pʰ]	tx [tʰ]		kx [kʰ]	
bezdźw. plozyjne	p [p]	t [t]		k [k]	' [ʔ]
afrykaty		ts [ts̺]			
bezdźw. szczelinowe	f [f]	s [s]			h [h]
dźw. szczelinowe	v [v]	z [z]			
nosowe	m [m]	n [n]		ŋ [ŋ]	
aproksymaty		r [r], l [l]			
koartikulacja	w [w]		y [j]		

2.1.1.1. Bezdźwięczne plozyjne są bez przydechu na początku i w środku słowa i bez płozy na końcu. Jednak jeśli w zdaniu spółgłoska plozyjna jest przed samogłoską, w naturalnej wymowie będzie miała płozy, ponieważ słowa zlewają się razem, **oel set omum**. Są one niemal niedostrzegalne przy pauzach, jak w **oel omum set**.

2.1.1.2. Spółgłoska **r** jest dziąsłową uderzeniową. Spółgłoska **l** to boczny aproksymat dziąsłowy jak w słowie „lot”, a nie miękkopodniebienny.

2.1.1.3. Frommer wymyślił notację naukową w której dwa dwuznaki zapisywane są pojedynczymi literami, **c** zamiast **ts** oraz **g** zamiast **ŋ**. System dwuznaków był łatwiejszy dla aktorów, ale także był używany przez Frommera w wywiadach i w większości jego maili.

2.1.1.4. Ponieważ spółgłoski plozyjne mogą paść w wygłosie sylaby, bardziej popularna notacja ejektywów, **pʰ**, jest zbyt wieloznaczna: **tsapʰalute** to nie to samo co ***tsapxalute**. [Wiki\(21/12/2009\)](#)

2.1.2. Samogłoski.

i [i], ì [i]		u [u],[ʊ]
	e [ɛ]	o [o]
	ä [æ]	a [a]

2.1.2.1. Głoska **u** jest zawsze wymawiana jako [u] w sylabach otwartych i może być wymawiana zarówno jako [u] jak i [ʊ] w sylabach zamkniętych. [Wiki\(20/5/2010\)](#)

2.1.2.2. Są następujące dyftongi: **aw**, **ay**, **ew** oraz **ey**. Tylko w dyftongach **w** lub **y** może paść na końcu sylaby (**new**) lub przed ostatnią spółgłoską (**hawng**).

2.1.3. Pseudosamogłoski. Pseudosamogłoska **rr** to spółgłoska sylabiczna, drżąca [r̥], a **ll** to zgłoskotwórcze [l̥].

2.1.4. Struktura sylaby. Na'vi ma surową lecz bezpośrednią strukturę sylaby.

- Sylaba może nie mieć żadnej spółgłoski w nagłosie (np.: może zacząć się samogłoską).
- Sylaba może nie mieć żadnej spółgłoski w wygłosie (np.: może kończyć się samogłoską).
- Dowolna spółgłoska może rozpoczynać sylabę.
- Zbika spółgłosek **f s ts + p, t, k, px, tx, kx, m, n, ng, r, l, w, y** może rozpoczynać sylabę (np.: **tslam**, **ftu**).
- **Px tx kx p t k ' m n l r ng** może pojawić się w wygłosie.
- **Ts f s h v z w y nie** może pojawić się w wygłosie.
- Nie ma zbitok spółgłoskowych w wygłosie sylaby.
- Sylaba z pseudosamogłoską musi zaczynać się spółgłoską lub zbitką spółgłoskową i nie może być zakończona spółgłoską; to jest istotne przy lenicji (§2.2.1) i deklinacji (§3.1.1.4).

2.1.4.1. Ponieważ sylaba może nie mieć spółgłoski w nagłosie ani w wygłosie, nierzadko widuje się w słowie kilka samogłosek obok siebie. W takim przypadku każda z nich tworzy sylabę, **muia** [mu.i.æ], **ioang** [i.o.aŋ].

2.1.4.2. Na ogół, struktura VCV będzie raczej przesyłabizowana jako V.CV niż jako VC.V, więc **tsenge** to [tse.ŋɛ] nie *[tseŋ.ɛ]. Onomatopeja może być tutaj wyjątkiem, dla przykładu **kxang-angang** [k'aŋ.aŋ.aŋ], gdzie efekt echa jest zamierzony.

2.1.4.3. W Na'vi nie występują długie samogłoski, co znaczy, że identyczne samogłoski nie mogą pojawiać się obok siebie (patrz §2.3.1).

2.1.4.4. Podwójna spółgłoska nie może pojawić się wewnątrz rdzenia, ale może na granicy morfemów, dla przykładu **tsukkäteng** < **tsuk** + **käteng** lub z enklitykami **Mo'atta** < **Mo'at** + **ta** (§2.1.5.3)

2.1.4.5. Jak to zwykle bywa w większości języków naturalnych, niektóre wykrzykniki łamią te zasady, jak choćby **oïsss**, wyrażenie gniewu lub **saa**, płacz grozy.

2.1.5. Akcent. W każdym słowie w Na'vi pada przynajmniej jeden akcent, który jest swobodny i dystynktywny. Istnieje raptem kilka par minimalnych, jak dla przykładu **tute osoba**, a **tute kobieta**.

2.1.5.1. Dla powyższego przykładu słowa *kobieta*, akcent może być zapisany przy użyciu akcentu ostrego ponad akcentowaną samogłoską, **tuté**.

2.1.5.2. Niektóre procesy słowotwórcze mogą powodować przesunięcie akcentu (§5.1.2.3, §5.1.7).

2.1.5.3. Wszystkie przyimki, jak również kilka spójników czy partykuł może być enklitykami. Tracą wtedy własny akcent i stają się częścią słowa do którego są dołączone, a także pisane są razem, **tsane** (< **tsaw** + **ne**), **horentisì** (< **horenti** + **sì**).

2.1.5.4. Chociaż wyrażenie rzeczownikowe jest pisane jako pojedyncze słowo, poszczególne jego części zachowują swój pierwotny akcent, jak w **tireafya'o** *ścieżka duchowa*.

2.1.6. Alfabet mówiony. Z wyjątkiem **tiftang**, czyli zwarcia kratanowego, nazwy fonemów opisują ich użycie. Zapisywane są też w dość nietypowy sposób.

tiftang	ì	ReR
A	KeK	'Rr
AW	KxeKx	Sä
AY	LeL	TeT
Ä	'Ll	TxeTx
E	MeM	Tsä
EW	NeN	U
EY	NgeNg	Vä
Fä	O	Wä
Hä	PeP	Yä
I	PxePx	Zä

2.1.6.1. Samogłoski i dyftongi są wymawiane i zapisywane samodzielnie. Pseudosamogłoski poprzedzone są zwarcie krataniowym, ponieważ wymagają spółgłoski w nagłosie (§2.1.4).

2.1.6.2. Nazwy dla spółgłosek, które nie mogą kończyć sylaby tworzone są poprzez dodanie **ä**, jak dla przykładu **Tsä**. Te spółgłoski, które mogą kończyć sylabę łączą się z samogłoską **e** oraz są powtarzane w koncówce nazwy, **PeP**.

2.2. Lenicja

Niektóre procesy gramatyczne powodują zmianę pierwszej spółgłoski słowa. Ta zmiana zwana jest „lenicją”. Tylko osiem spółgłosek poddaje się lenicji. [LangLog\(9/12/2009\)](#)

spółgłoska	lenicja	przykład
px, tx, kx	p, t, k	txep ale mì tep
p, t, k	f, s, h	kelku ale ro helku
ts	s	tsmukan ale aysmukan
'	zanika	'eylan ale fpi eylan

2.2.1. Zwarcie kratanowe. Zwarcie krataniowe nie ulega lenicji jeśli poprzedza pseudosamogłoskę (**mì 'Rrta** nie ***mì Rrta**).

2.2.2. Przyimki. Kilka przyimków powoduje lenicję jeśli poprzedzają słowo: **fpi, ilä, mì, ro, sre** (oraz pochodne **lisre** i **pxisre**), **wä**. Jeśli są one użyte jako przyrostki nie powodują lenicji ani na słowie do którego są dołączone, ani na następnym.

2.2.3. Przedrostki liczby. Przedrostki, które powodują lenicję oznaczone są znakiem plus, a nie tak jak inne myślnikiem, na przykład **ay+**, przedrostek liczby mnogiej powodujący lenicję.

2.2.4. Zrostek pytający. Jeśli jest użyty jako przedrostek, zrostek pytający **pe+** powoduje lenicję (§3.3.3).

2.2.5. Liczebniki. Przyrostkowe formy zależne liczebników ulegają lenicji (§4.1.3).

2.3. Morfonologia

2.3.1. Skrócenia samogłosek. Ponieważ identyczne samogłoski nie mogą pojawiać się obok siebie, kilka procesów gramatycznych wymaga redukcji podwójnej samogłoski do pojedynczej.

2.3.1.1. Morfem przymiotnika **-a-** zanika kiedy jest dołączany do **a** na początku lub końcu przymiotnika, na przykład **apxa tute** nie ***apxaa tute**.

2.3.1.2. Jeśli przedrostki liczby podwójnej i potrójnej tworzą sekwencję dwóch **e**, na przykład **me + 'eveng > *meeveng** (zwróć uwagę na lenicję), dwie samogłoski ulegają skróceniu do pojedynczej, **meveng**. [Wiki\(20/1/2010\)](#)

2.3.1.3. Jeśli przedrostek przedimka kończy się tą samą samogłoską, którą zaczyna się następujące po nim słowo, redukują się one do jednej, na przykład **tsatan < tsa- + atan**, **filva < fi- + ilva** (§3.3.6)¹. [Wiki\(18/5/2011\)](#)

2.3.1.4. Skrócenie nie następuje dla przyrostka nieokreślonego **-o** oraz enkiltycznych przyimków. Kiedy dwie identyczne samogłoski padają obok siebie zapisywane są z myślnikiem rozdzielającym je, **fya'o-o jakaś droga**, **zekwä-äo pod palcem**.²

2.3.2. Skrócenia pseudosamogłosek. Z powodu kształtu wrostków aspektu, <er> oraz , możliwym jest by pseudosamogłoska pojawiła się zaraz po odpowiadającej jej spółgłosce, na przykład ***plltxe**. W takim przypadku w sylabie nieakcentowanej pseudosamogłoska zanika, **poltxe**. W sylabie akcentowanej zanika wrostek, ***f<er>rrfen > frrfen**. [Wiki\(23/3/2010\)](#)

2.3.3. Epenteza wrostków afektu. Kiedy wrostek pozytywnego nastawienia <ei> poprzedza samogłoskę **i** albo **ì** spółgłoska **y** jest wtrącana, **seiyi < *s<ei>i**, **veykrreiyìn < *veykrr<ei>ìn**.

2.3.4. Asymilacja nosówek. W wielu złożeniach jak również w paru idiomach, ostatnia nosówka asymiluje się z pozycją w natępnym słowie, na przykład **lumpe** będącym wariantem **pelun**. Taka asymilacja nie zawsze jest pisana, co sprawia, że etymologia słowa jest jaśniejsza, jak w **zenke** zamiast ***zengke**, od **zene ke**, lub w zaledwie kilku idiomach z czasownikiem **tìng dawać**, **tìng mikyun** wymawiane jako **tìm mikyun**.

2.3.5. Harmonia wokaliczna. W Na'vi istnieją dwa przypadki kiedy regresywna harmonia samogłosek może pojawić się we wrostkach czasowników.

2.3.5.1. Wrostek czasu przeszłego trybu łączącego, <iyev>, najczęściej pojawia się jako <iyev>, z cofnięciem pierwszej samogłoski.

2.3.5.2. Samogłoska wrostku negatywnego nastawienia, <äng>, może być podniesiona jeśli poprzedza samogłoskę **i**, stając się <eng>, jak w **tsap'alute sengi oe**. [Utxa\(2/10/2010\)](#)

2.3.6. Elizja. W szybkiej wymowie końcowe **-e** bywa często usunięte jeśli następne słowo zaczyna się od samogłoski. **Kìyevamē ultē Eywa ngahu**. Nie jest to zaznaczone w pisowni. **Ale czy w \mathcal{F} jednosylabowych słowach też? ke? sre?**

2.3.6.1. Samogłoska **ì** w **mì**, **sì** i przedrostku przysłówków **nì-** nie jest wymawiana przed przedrostkiem liczby mnogiej **ay+**, nie jest to jednak zaznaczone w pisowni. Tak więc, **nìayfo jak oni/one** wymawiane jest **nayfo**. [NT\(1/7/2010\)](#)

¹Zwrcie krtaniowe jest spółgłoską, więc **fi'ihayu** od **fi-** + **'ihayu**.

²Chociaż zasadniczo Na'vi nie wyróżnia długich samogłosek, efekt wydłużenia pojawia się w tych przypadkach. Staraj się wymówić oba **ä** w słowach takich jak **zekwä-äo**.

2.4. Konwencje ortograficzne

Zasady ortografii i interpunkcji w Na'vi są zbliżone do języka angielskiego, jednak jest kilka różnic.

2.4.1. Nazwy własne. W przypadku dołączania przedrostków (§5.1) do nazw własnych, rdzeń słowa pisany jest wileka literą, na przykład **li'fya leNa'vi**.

2.4.2. Cytaty. Cytaty w Na'vi nie są oznaczane cudzysłowami. W zamian używane są partykuły cytatu **san. . . sïk** (patrz §6.20).

2.4.3. Pisownia etymologiczna. Prócz okazjonalnego zapisu nosówek, odzwierciedlającego etymologię (§2.3.4), istnieje jeszcze kilka procesów gramatycznych, które powodują pisownię, która bardziej odzwierciedla gramatykę niż wymowę.

2.4.3.1. Rdzeń zaimka osoby pierwszej **oe**, chociaż wymawiany jest jako **we** w przypadku dodania przyrostka, zachowuje oryginalną pisownię (§3.2.2.1).

2.4.3.2. Przed słowami rozpoczynającymi się od **y** przedrostek liczby mnogiej **ay+** nie ulega zmianie, **ayyerik**. [Wiki\(18/4/2010\)](#)

2.4.4. Myślnik w wyrażeniach przydawkowych. Niektóre krótkie wyrażenia przydawkowe pisane są z myślnikami łączącymi elementy.

2.4.4.1. Wyrażenia przydawkowe opisujące kolor i używające **na jak** łączone są myślnikiem, **fisyulang aean-na-ta'leng** *ten kwiat niebieski jak skóra* (§6.17.3.1).

2.4.4.2. Imiesłowy przymiotnikowe utworzone z czasowników używających konstrukcji z **si** również łączone są myślnikiem, **srung-susia tute** *osoba pomagająca* (§6.9.1.2).

3. Morfologia

3.1. Rzeczowniki

3.1.1. Przypadki. W Na'vi końcówki przypadków zależą od tego czy słowo kończy się spółgłoską, samogłoską czy dyftongiem.¹ [Wiki\(24/3/2010\)](#)

	Samogłoska	Spółgłoska	Dyftong
mianownik		<i>brak</i>	
ergatyw	-l	-il	-il
biernik	-t, -ti	-it, -ti	-it, -ti
celownik	-r, -ru	-ur	-ru, -ur
dopełniacz	-yä, -ä	-ä	-ä
tematyczny	-ri	-iri	-ri

3.1.1.1. Po tylnych samogłoskach, **o** i **u**, końcówką dopełniacza jest **-ä**, ale po wszystkich pozostałych samogłoskach jest **-yä**. Dlatego **tsulfätuä** od **tsulfätu**, ale **Na'viyä** od **Na'vi** oraz **lifayä** od **li'fya**.

3.1.1.2. Rzeczowniki kończące się na **-ia** w dopełniaczu kończą się na **-iä**, jak w **soaiä** od **soaia**.

3.1.1.3. Oprócz kilku zaimków (§**3.2.2.5**) występuje kilka rzeczowników z nieregularnym dopełniaczem: **Omatikayaä** (od **Omatikaya**).

3.1.1.4. Słowa kończące się pseudosamogłoską **ll** albo **rr** łączą się z końcówką dla spółgłosek: **trr-ä**, **'ewll-it**.

3.1.1.5. Czasem słowa kończące się dyftongiem odmianiane są jakby kończyły się samogłoską, **txo tsive'a ayngal keyeyt** *gdybyście dostrzegli błędy*. F

3.1.1.6. Różnice pomiędzy długimi i krótkimi końcówkami dla biernia² i celownika zdają się być w sporej części kwestią stylu i upodobań.

3.1.2. Przyrostek nieokreślony -o. Rzeczownik może łączyć się z przyrostkiem nieokreślonym **-o**, „któryś, jakiś.” Kończówki przypadków umieszczane są po przyrostku **-o**. [Wiki\(14/3/2010\)](#) [NT\(5/9/2011\)](#)

¹Nazwy przypadków używane przez Frommera odpowiadają terminologii wprowadzonej przez Bernarda Comrie w jego pracy na temat języków ergatywnych. W większości prac z zakresu lingwistyki przypadek, który Frommer określa mianem „subjective” nazywany jest mianownikiem, „agentive” ergatywem, a „patientive” biernikiem.

²Choć oryginalny dokument używa określeń stosowanych przez Frommera pozwoliłem sobie na użycie częściej stosowanych nazw przypadków. (przyp. tłum.)

3.1.3. Liczby. W Na’vi rzeczowniki mają liczbę pojedynczą, podwójną, potrójną i mnogą (cztery lub więcej). Liczba jest oznaczana przedrostkami, wszystkie one powodują lenicję.

liczba podwójna	me+	mefo (< me+ + po)
liczba potrójna	pxe+	pxehilvan (< pxe+ + kilvan)
liczba mnoga	ay+	ayswizaw

3.1.3.1. Przedrostek liczby mnogiej może być opuszczony *jedynie* jeśli występuje lenicja. Liczba mnoga od **prnen** to albo **ayfrnen**, albo krótka forma liczby mnogiej **frnen** (ale patrz §6.5.2.2)³. Przedrostki liczby podwójnej i potrójnej nigdy nie są pomijane w ten sposób. [LangLog\(9/12/2009\)](#)

3.1.3.2. W przypadku liczby podwójnej i potrójnej, jeśli słowo zaczyna się od **e** lub **’e**, powstałe ***ee** jest skracane, więc **me+** + **’eveng** to **meveng**. Patrz również §2.3.1.2.

3.2. Zaimki

3.2.1. Rodzaj żywotny. *Krótkie streszczenie na temat rodzaju żywotnego może być przydatne. Czy robak jest ożywiony? Krótki opis i różnice w składni?*

3.2.2. Podstawowe zaimki. Zaimki mają takie same końcówki przypadków jak rzeczowniki.

	osoba	l. pojedyncza	l. podwójna	l. potrójna	l. mnoga
1. ekskluzywna	oe	moe	pxoe	ayoe	
1. inkluzywna	—	oeng	pxoeng	ayoeng, awnga	
2.	nga	menga	pxenga	aynga	
3. żywotna	po	mefo	pxefo	ayfo, fo	
3. nieżywotna	tsa’u, tsaw	mesa’u	pxesa’u	aysa’u, sa’u	
zwrotna	sno	—	—	—	

3.2.2.1. W mowie potocznej, kiedy rdzeń zaimka osoby pierwszej **oe** nie kończy słowa jego wymowa zmienia się na **we**, na przykład **oel** wymawiane jako **wel**, **oeru** jak **weru**. Jednak to zjawisko nie występuje w przypadku liczby podwójnej i potrójnej, **moe** oraz **pxoe**, co spowodowałoby niedozwoloną zbióę spółgłoskową na początku słowa, jak choćby ***mwel**. Taka wymowa zaznaczana jest podkreśleniem jak przy akcencie samogłoski **e**.

3.2.2.2. Zaimki osoby pierwszej liczb innych niż pojedyncza mogą być albo ekskluzywne (wykluczające adresata wypowiedzi), albo inkluzywne (uwzględniające adresata wypowiedzi). Końcówka formy inkluzywnej, **-ng** pochodzi od zaimka **nga**, który pojawia się w całości w przypadku dodania końcówki przypadku. **Oeng** w ergatywie to **oengal**, nie ***oengil**.

3.2.2.3. **Ayoeng** ma krótką formę **awnga**. Obie mogą być używane swobodnie z dowolnymi końcówkami przypadków, chociaż **awnga** jest częstsza.

3.2.2.4. Zaimek osoby trzeciej żywotnej **po** nie wyróżnia rodzaju męskiego ani żeńskiego — odpowiada zarówno polskiemu „on” jak i „ona”. Jednakże formy rodzaju męskiego i żeńskiego istnieją, **poan** *on* oraz **poe** *ona*, i regularnie podlegają deklinacji chociaż nie posiadają form liczby mnogiej. Szczegóły ich użycia w §6.3.1.

³Wyjątek: **’u** *rzecz* nie posiada krótkiej formy liczby mnogiej, zawsze występuje jako **ayu**.

3.2.2.5. Formy dopełniacza: **peyä** < **po**; **ngeyä** < **nga** (również **awngeyä** < **awnga**), **sneyä** < **sno**.

3.2.2.6. W języku nieformalnym i krótkim wojskowym końcowe **ä** może być w przypadku zaimków pominięte, **ngey** 'upxaret.

3.2.2.7. Zaimek osoby trzeciej nieżywej, **tša'u** to zwyczajnie zaimek „tamto”. Podczas deklinacji lub dodawania przyrostków może występować w następujących formach: **tša'u-** (najbardziej formalna), **tsaw-** albo **tša-** (najbardziej potoczna). Forma dopełniacza to **tseyä**.

3.2.2.8. Zaimek zwrotny **sno** nie odmienia się przez liczby.

3.2.2.9. Zaimek nieokreślony osoby trzeciej żywej to **fko**.

3.2.3. Fromy ceremonialne/honoryfikaty.

	l. pojedyncza	l. podwójna	l. potrójna	l. mnoga
1. ekskluzywna	<u>ohe</u>	<u>mohe</u>	<u>pxohe</u>	<u>ayohe</u>
2.	<u>ngenga</u>	<u>mengenga</u>	<u>pxengenga</u>	<u>ayngenga</u>

3.2.3.1. Dla form osoby pierwszej inkluzywnej użyj zaimków oddzielnie, **ohe ngengasì** (z enklitiką **sì i, oraz**). W filmie dodatkowo wystąpiła forma **ohengeyä**.

3.2.4. **Lahe**. Używany jako zaimek, przymiotnik **lahe inny** ma nieregularną formę celownika liczby mnogiej **aylaru**.

3.3. Przedimki

Przedimki są przymiotnikopodobnymi przedrostkami rzeczowników.

3.3.1. **Fì-**. **Fì-** jest przedimkiem bliskiej deixis, *ten, ta, to*. Jeśli występuje po niej przedrostek liczby mnogiej **ay+** skracają się do **fay+**, *ci, te*. Ale widzieliśmy u Frommera **fay-** przynajmniej raz, **oel foru fiayli'ut toling a krr, kxawm oe harmahängaw, 26. stycznia**

3.3.1.1. Niektóre rzeczowniki i przymiotniki łączą się z **fì-** tworząc przysłówki, takie jak **fitrr** *dziś* czy **fitxan** *tak bardzo*.

3.3.2. **Tsa-**. Jest to odległa deixis, *tamten, tamta, tamto*. Jeśli pada po niej przedrostek liczby mnogiej **ay+**, ulegają skróceniu do **tsay+** *tamci, tamte*.

3.3.3. **-Pe+**. Zrostek pytający znaczący *jaki, który* na przykład **pelì'u** *jakie słowo?*. Może być użyty zarówno jako przedrostek (**pelì'u**) *jaki* i przyrostek (**li'upe**). Jeśli jest użyty jako przedrostek, następuje lenicja. Jeśli po przedrostku pada przedrostek liczby mnogiej **ay+** ulegają skróceniu do **pay+**.

3.3.4. **Fra-**. Oznacza *każdy*. Jeśli występuje po nim przedrostek liczby mnogiej **ay+** skracają się do **fray+**.

3.3.5. **Fne-**. Oznacza *typ, rodzaj*.

3.3.5.1. Przedrostek ten pochodzi od rzeczownika **fnel**, również oznaczającego *typ, rodzaj*. Może pojawić się z rzeczownikiem w dopełniaczu tworząc to samo znaczenie co przedrostek. **Tsafnel syulangä** oraz **tsafnesyulang** oznaczają *tamten rodzaj kwiatu*.

3.3.6. Skrócenia. Jeśli przedrostek kończy się tą samą samogłoską co następujące po nim słowo, ulega ona skróceniu, na przykład **tsatan** *tamto światło* od **t_{sa}-atan** (§2.3.1.3).

3.3.7. Połączenia. Przedimki mogą łączyć się w pojedyncze słowo w następującej kolejności:

fi-
t_{sa}- fra- przedrostek liczby **fne-** rzeczownik **-pe**
pe+

Tylko jeden element z każdej kolumny może być użyty na raz oraz oczywiście zrostek pytający może być użyty tylko raz. **Szczegóły tej kolejności nie są jeszcze potwierdzone dla fra-**.

3.3.7.1. Formy krótkie liczby mnogiej (§3.1.3.1) nie są używane w przypadku deixis; **tsaytele** *tamte sprawy*, nigdy ***tsatele** (liczba pojedyncza **txele**).

3.4. Złączenia

Wiele zaimków jak i przysłówków czasu, miejsca czy sposobu tworzone jest z rzeczownika poprzedzonego odpowiednim przedrostkiem. Jednak system ten nie jest do końca regularny.

	osoba	rzecz	czynność	czas	miejsce	sposób
ten	fipo <i>ten, ta, to</i>	fi'u <i>ta (rzecz)</i>	fikem <i>ta (czynność)</i>	set <i>teraz</i>	fitseng(e) <i>tutaj</i>	fifya <i>w ten sposób</i>
tamten	tsatu <i>tamten</i>	t_{sa}'u <i>tamta (rzecz)</i>	tsakem ⁴ <i>tamta (czynność)</i>	tsakrr <i>wtedy</i>	tsatseng ⁴ <i>tam</i>	tsafya <i>w tamten sposób</i>
każdy	frapo <i>każdy</i>	fra'u <i>wszystko</i>	—	frakrr <i>zawsze</i>	fratseng <i>wszędzie</i>	—
nie	kawtu <i>nikt</i>	ke'u <i>nic</i>	kekem <i>nic (o czynności)</i>	kawkrr <i>nigdy</i>	kawtseng <i>nigdzie</i>	—

Wiki(18/5/2011) NT(24/7/2011)

3.4.0.2. Liczba mnoga jest tu trochę dziwaczna. Chociaż **t_{sa}'u** pochodzi od **t_{sa}-** oraz **'u**, liczba mnoga to **(ay)sa'u**. Potwierdzone, ale miłoby było mieć więcej szczegółów. Jak postępować z **tsapo**?

3.4.0.3. Odnośnie form **t_{sa}'u** patrz §3.2.2.7.

3.4.1. Pytania. Tak jak w przypadku rzeczowników, zrostek pytający **-pe+** może być albo przedrostkiem powodującym lenicję, albo przyrostkiem.

kto? pesu, tupe co? (rzecz) peu, 'upe co? (czynność) pehem kempe kiedy? pehrr, krrpe	gdzie? peseng, tsengpe jak? pefya, fyape dlaczego? pelun, lumpe jaki rodzaj? pefnel, fnepe
---	---

⁴Dowolna sylaba może być akcentowana.

3.4.1.1. Słowo pytające o ludzi, **tupe/pesu** *kto*, ma niezliczoną wręcz ilość wariantów zależnie od rodzaju i liczby

	przeważnie	r. męski	r. żeński
l. pojedyncza	pesu,tupe	pestam,tutampe	peste,tutepe
l. podwójna	pemsu,mesupe	pemstam,mestampe	pemste,mestepe
l. potrójna	pepsu,pxesupe	pepstam,pxestampe	pepste,pxestepe
l. mnoga	peysu,(ay)supe	paystam,(ay)stampe	payste,(ay)stepe

Formy liczb **pehem/kempe** tworzone są w podobny sposób:

l. pojedyncza	pehem,kempe
l. podwójna	pemhem,mehempe
l. potrójna	pephem,pxehempe
l. mnoga	peyhem,(ay)hempe

3.4.2. Fi'u i Tsaw w zdaniach podrzędnie złożonych. Zaimek **fi'u** oraz nieżywotny **tsaw** używane są razem z partykulą **a** by tworzyć zdania podrzędnie złożone (§6.17.4). Jeśli partykula ta poprzedzona jest wspomnianym zaimkiem w odpowiednim przypadku, ulegają one skróceniu:

przypadek	złączenie z Fi'u	złączenie z Tsaw
mianownik	fwa (< fi'u a)	tsawa
ergatyw	fula (< fi'ul a)	tsala
biernik	futa (< fi'ut a)	tsata
tematyczny	furia (< fi'uri a)	tsaria

[Wiki\(18/6/2010\)](#)

3.4.3. Fmawn i Ti'eyng w zdaniach podrzędnie złożonych. **Fi'u** i **tsaw** występują w większości zdań podrzędnie złożonych, jednak w przypadku czasowników takich jak *słyszeć*, *mówić* czy *pytać* używa się raczej **fmawn** *wieść*, **ti'eyng** *odpowieź* czy **fayli'u** *te słowa*. Istnieje kilka konstrukcji:

przypadek	złączenie
mianownik	teynga (< ti'eyng a)
ergatyw	teyngla (< ti'eyngil a)
biernik	teyngta (< ti'eyngit a)

Skrócenia dla **fmawn** i **fayli'u** występują tylko w przypadku biernika, którymi są **fmawnta** (< **fmawnit a**) oraz **fayluta** (< **fayli'ut a**). Odnośnie składni patrz §6.20.4. [NT\(31/8/2011\)](#)

3.5. Przymiotnik

3.5.1. Wyrażenia rzeczownikowe. Przymiotniki będące częścią wyrażenia rzeczownikowego łączą się z rzeczownikiem używając zrostka **-a-**, który dołączany jest do przymiotnika od strony bliższej rzeczownikowi, na przykład **yerik awin** lub **wina yerik** oznaczają „szybki yerik”.

3.5.1.1. Przymiotnik utworzony z użyciem **le-** często gubi przedrostek (ale nie przyrostek) **a-**, więc poprawne jest zarówno **ayftxozä lefpom** jak i rzadziej spotykane **ayftxozä alefpom**. Jednak jeśli przymiotnik **le-** występuje przed rzeczownikiem zawsze będzie dodany zrostek **-a-**, **lefpoma ayftxozä**.

ayftxozä lefpom	najczęściej spotykane
ayftxozä alefpom	dopuszczalne
*lefpom ayftxozä	błędne
lefpoma ayftxozä	poprawne

3.6. Czasownik

3.6.1. Pozycje wrostków. Frommer opisuje trzy pozycje dla wrostków w czasownikach: zerowa, pierwsza i druga. Na każdej z nich pojawiają się wrostki konkretnego typu (opisane poniżej).

3.6.1.1. Wszystkie wrostki pojawiają się w ostatniej (ultima) lub przedostatniej (penult) sylabie czasownika i umieszczane są przed samogłoską, dyftongiem albo pseudosamogłoską, na przykład **kä > k<im>ä** oraz **taron > tar<ei>on**.

3.6.1.2. Jeśli sylaba nie ma żadnej spółgłoski czy zbitki spółgłoskowej w nagłosie, wrostek nadal umieszczany jest przed samogłoską, jak w **omum > <iv>omum** czy **ftia > fti<ats>a**.

3.6.1.3. Akcent pozostaje na samogłosce, która była akcentowana przed dołączeniem jakichkolwiek wrostków, **hawnu > h<ilv>awnu**.⁵

3.6.1.4. Wrostki umieszczane są tylko w jednym elemencie czasowników złożonych. Na przykład, **yomt̃ing karmić** jest złożeniem **yom jeść** i **t̃ing dawać**. Aspekt dokonany czasu teraźniejszego dla tego przykładu to nie ***yomt̃ing**, ale **yomting**. Większość czasowników złożonych będzie miała główny element, w którym pojawiają się wrostki, jako ostatni. Zaledwie kilka złożzeń umieszcza wrostki w pierwszym członie. Należy się ich nauczyć ze słownika.

3.6.2. Pozycja zerowa. Wrostki te zmieniają przechodność. Umieszczane są przed samogłoską przedostatniej sylaby czasownika lub w samej sylabie czasownika jeśli ma tylko jedną.

strona sprawcza	<eyk>
strona zwrotna	<äp>

[Wiki\(1/2/2010\)](#) [Wiki\(15/2/2010\)](#)

3.6.2.1. Strona sprawcza zwrotna, „zmuszać się do” jest tworzona poprzez użycie <äp><eyk>, więc **po täpeykerkup skłonił samego siebie do umarcia**.

3.6.3. Pozycja pierwsza. Określa ona czas, aspekt i tryb oraz tworzy imiesłowy przymiotnikowe. Wrostki umieszczane są przed samogłoską przedostatniej sylaby czasownika lub w samej sylabie jeśli czasownik ma tylko jedną. Zawsze będzie występować po dowolnym wrostku z pozycji zerowej.

⁵Wyjątek: czasownik **omum** przesówa akcent na **o** w przypadku wszystkich form pochodnych, **ivomum**, **niawnonum**. Czasownik **inan** zachowuje się tak samo **olinan**.

	brak aspektu	dokonany	niedokonany
przyszły	<ay>, <asy>	<aly>	<ary>
bliski przyszły	<iy>, <isy>	<ily>	<iry>
teraźniejszy	—		<er>
bliski przeszły	<im>	<ilm>	<irm>
przeszły	<am>	<alm>	<arm>

[LangLog\(9/12/2009\)](#) [Wiki\(27/1/2010\)](#) [Wiki\(19/2/2010\)](#)

3.6.3.1. Czas przyszły z *s* oznacza zamiar (§6.7.9).

3.6.3.2. Wrostek trybu łączącego, <iv>, ma ograniczony zestaw kombinacji z mniejszym podziałem czasów.

	brak aspektu	dokonany	niedokonany
przyszły	<iyev>, <iyev>	—	—
teraźniejszy	<iv>	<ilv>	<irv>
przeszły	<imv>	—	—

[Wiki\(9/1/2010\)](#) [Wiki\(30/1/2010\)](#) [Wiki\(30/1/2010\)](#)

3.6.3.3. Istnieją tylko dwa wzrostki imiesłowów przymiotnikowych. Nie łączą się z wzrostkami czasu, aspektu czy trybu.

imiesłów przymiotnikowy czynny <us>
imiesłów przymiotnikowy bierny <awn>

Ponieważ imiesłowy są traktowane jak przymiotniki, które można użyć wyłącznie do konstrukcji wyrażeń rzeczownikowych, zawsze będą występować ze zrostkiem *-a-* (§3.5.1, §6.9.1). [Wiki\(13/3/2011\)](#)

3.6.4. Pozycja druga. Wrostki na tej pozycji oznaczają nastrój lub osąd mówiącego. Pojawia się ona w ostatniej sylabie czasownika lub po wzrostkach z pozycji pierwszej w czasownikach posiadających tylko jedną sylabę.

pozytywne nastawienie <ei>, <ey> (§2.3.3)
negatywne nastawienie <äng>, <eng> (§2.3.5.2)
forma oficjalna, ceremonialna <uy>
tryb nieświadka <ats>

[Wiki\(19/2/2010\)](#)

3.6.5. Przykłady. Powyższe zasady są trochę abstrakcyjne, dlatego zamieściłem przykłady kilku możliwych konstrukcji dla paru czasowników. Są nimi **eyk** *przewodzić*, *kierować* jako przykład słowa jednosylabowego bez spółgłoski w nagłosie, **fpak** *zatrzymywać* jako jednosylabowe ze zbitką spółgłoskową w nagłosie, **taron** *polować* popularne dwusylabowe słowo, które Frommer używa w przykładach oraz **yom·tìng** *karmić*, czasownik złożony, w którym wzrostki umieszczane są w ostatnim członie.

	eyk	fpak	taron	yom·tìng
czas bliski przeszły	<u>ìmeyk</u>	<u>fpìmak</u>	<u>tìmaron</u>	<u>yomtìming</u>
strona zwrotna	<u>äpeyk</u>	<u>fpäpak</u>	<u>täparon</u>	<u>yomtäpìng</u>
str. zwr., cz. bliski przeszły	<u>äpìmeyk</u>	<u>fpäpìmak</u>	<u>täpìmaron</u>	<u>yomtäpìming</u>
forma ceremonialna	<u>uyeyk</u>	<u>fpuyak</u>	<u>taruyon</u>	<u>yomtuyìng</u>
asp. dok., forma cerem.	<u>oluyeyk</u>	<u>fpoluyak</u>	<u>tolaruyon</u>	<u>yomtoluyìng</u>
str. zwr., asp. dok., f. cerem.	<u>äpoluyeyk</u>	<u>fpäpoluyak</u>	<u>täpolaruyon</u>	<u>yomtäpoluyìng</u>

Znaczenie niektórych z tych przykładów zdaje się być skrajnie bezsensowne. Celem jest jednak jedynie pokazanie pozycji wrostków w różnych rodzajach czasowników.

4. Liczebniki

Na'vi używa *ósemkowego*, mającego bazę osiem, systemu numerycznego, jak bardzo niewiele języków naturalnych.¹ Zamiast liczyć $(m \times 10) + n$ (jak na przykład $(4 \times 10) + 2 = 42_{10}$, *czterdzieści dwa*), liczy się $(m \times 8) + n$ (jak w $(5 \times 8) + 2 = 52_8$, **mrrvomun**, 42_{10}).

4.1. Liczebniki główne

4.1.1. „Jedności”. Formy niezależne liczebników od jeden do osiem to:

1	'aw	5	mrr
2	<u>mune</u>	6	<u>pukap</u>
3	<u>pxey</u>	7	<u>kinä</u>
4	tsìng	8	vol

4.1.2. **Potęgi ósemki.** Zamiast „dziesiątek” Na'vi używa „ósemek”:

8 (1×8)	vol	40 (5×8)	<u>mrrvol</u>
16 (2×8)	<u>mevol</u>	48 (6×8)	<u>puvol</u>
24 (3×8)	<u>pxevol</u>	56 (7×8)	<u>kivol</u>
32 (4×8)	<u>tsìvol</u>	64 (8×8)	zam

4.1.3. **Formy zalene.** W połączeniu z potęgami ósemki cyfry określające jedności są skracane do form jednosylabowych i ulegają lenicji jeśli to możliwe:

1	(l)-aw	5	-mrr
2	-mun	6	-fu
3	-pey	7	-hin
4	-sìng		

4.1.3.1. Wszystkie formy zależne z wyjątkiem „jedynek”, **(l)-aw**, usuwają końcowe **-l** z form „ósemki”.

¹Widocznie rezultat liczenia nie palców, ale przerw pomiędzy nimi.

4.1.3.2. Dołączane formy zależne przejmują akcent. Łączone z **vol** ósemką:

9 (1×8 + 1)	volaw	13 (1×8 + 5)	vomrr
10 (1×8 + 2)	vomun	14 (1×8 + 6)	vofu
11 (1×8 + 3)	vopey	15 (1×8 + 7)	vohin
12 (1×8 + 4)	vosìng	16 (2×8 + 0)	mevol

Cecha ta ciągnie się dalej z **mevol** w następujący sposób: **mevolaw**, **mevomun**, **mevopey**, itd.

4.2. Liczebniki porządkowe

4.2.1. **Przyrostek -ve**. Liczebniki porządkowe tworzy się poprzez użycie przyrostka **-ve**, który nie zmienia akcentu słowa, chociaż powoduje pewne zmiany w paru słowach.

liczebnik porządkowy	f. niezależna	f. zależna			
pierwszy	'awve	(l)-awve	piąty	mrrve	-mrrve
drugi	muve	-muve	szósty	puve	-fuve
trzeci	pxeyve	-peyve	siódmy	kive	-hive
czwarty	tsìve	-sìve	ósmym	volve	-volve

4.2.1.1. **Może łączyć się swobodnie z ni-?**

4.3. Liczebniki ułamkowe

4.3.1. **-Pxì**. Z wyjątkiem połówki i części trzeciej, które mają oddzielne formy leksykalne, ułamki tworzone są poprzez zastąpienie przyrostka liczebników porządkowych **-ve** przyrostkiem **-pxì**. Należy zwrócić uwagę na przesunięcie akcentu:

pół	mawl	jedna szósta	pupxi
jedna trzecia	pan	jedna siódma	kipxi
ćwierć	tsìpxì	jedna ósma	vopxi
jedna piąta	mrrpxì		

4.3.1.1. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w przeciwieństwie do liczebników głównych czy porządkowych liczebniki ułamkowe zachowują się jak rzeczowniki nie zaś jak przymiotniki (patrz §6.4.5.2).

4.3.2. **Licznik**. Żeby liczyć bardziej złożone ułamki należy połączyć liczebnik główny z ułamkowym, **munea mrrpxì dwie piąte**.

4.3.2.1. Ułamek *dwie trzecie* ma specjalną formę **mefan**, liczbę podwójną od słowa **pan**.

4.4. Inne formy

4.4.1. **Alo**. Słowo **alo** łączy się z liczebnikami tworząc przysłowki opisujące ilość razy. Cztery spośród tych form łączą się razem, **'awlo raz**, **melo dwukrotnie**, **pxelo trzykrotnie**, **trzy razy** and **fralo zawsze, za każdym razem**. Pozostałe formy zachowują się jak przymiotniki, **alo amrr poan** *F polawm spytał pięć razy*.

4.4.2. **-lie.** Słowo **'awlie** odnosi się do pojedynczego zdarzenia w przeszłości.

4.4.3. **Obce cyfry.** Cytując angielskie cyfry Na'vi użyją **'eyt** na *osiem* oraz **nayn** na *dziewięć*. Nie są one stosowane do liczenia, ale do rzeczy takich jak numery telefonów.

4.4.3.1. **Kew** oznacza *zero*. **Obecna dokumentacja nie opisuje dokładnie czy jest to natywne, czy zaporzyczone od ludzi.**

5. Słowotwórstwo

5.1. Zrostki derywacji

W Na'vi występuje wiele zrostków używanych do tworzenia nowego słownictwa. Kilka zmienia części mowy, jak choćby tworząc przymiotnik z rzeczownika. Jednakże nie powinny być one używane dowolnie, a znaczenie utworzonych form nie zawsze jest przewidywalne. Tylko dzięki słownikowi można być pewnym znaczenia utworzonego słowa (jednak odnośnie przysłówków patrz §6.6.6). Jeśli nie jest powiedziane inaczej, poniższe zrostki nie mogą być używane swobodnie.

Chociaż zasady na jakich procesy słowotwórcze zmieniają akcent są dość dokładne, nie są one pozbawione wyjątków. Jak wcześniej, wyłącznie ze słownikiem można mieć pewność jak akcentować utworzone słowo.

5.1.1. Przedrostki. Wymienione tu przedrostki derywacji rzadno powodują zmianę akcentu, **ngay** > **tìngay**.

5.1.1.1. Le- tworzy przymiotnik z rzeczownika, na przykład **lehrrap** *niebezpieczny* od **hrrap** *niebezpieczeństwo*.

5.1.1.2. Nì- tworzy przysłówki z rzeczowników, zaimków, przymiotników i czasowników, na przykład **nìNa'vi** *jak Navi* od **Na'vi**, **nìayfo** *jak oni/one*, **nìftue** *łatwo* od **ftue** *łatwy* oraz **nìtam** *wystarczająco* od **tam** *wystarczać*.

5.1.1.3. Sä- tworzy rzeczowniki z czasownikami i przymiotnikami, na przykład **sänume** *instrukcja, nauczanie* od **nume** oraz **säspxin** *choroba* od **spxin** *chory*.

5.1.1.4. Ti- tworzy rzeczowniki z przymiotnikami, czasownikami, a także czasami innych rzeczowników, jak w przypadku **tìngay** *prawda* od **ngay** *prawdziwy*, **tìftia** *studia* od **ftia** *studiować*, **tì'awm** *obozowisko* od **'awm** *obóz*.

5.1.1.5. Z tymi przedrostkami sylaba może utracić samogłoskę jeśli spółgłoska w nagłosie może pojawić się również w wygłosie, **nìmweypey** *cierpliwie* < **mawey·pey** *być cierpliwym*.

5.1.2. Przedrostek negacji. Niektóre słowa, głównie przymiotniki, ale nie wyłącznie, tworzone są przy użyciu słowa **ke** *nie* jako przedrostka.

5.1.2.1. Kiedy **ke-** pojawia się przed przedrostkiem przymiotnika **le-** przedrostek ten skraca się do **-l-**, na przykład **keltsun** *niemożliwy* pochodzące od **letsunslu** *możliwy* oraz **kelfpomtokx** *niezdrowy* od **lefpomtokx** *zdrowy*.

5.1.2.2. Kiedy **le-** pojawia się przed **ke-** przedrostek negujący skraca się do **-k-**, jak w przypadku **lekye'ung szalony** od **keye'ung szaleństwo**.

5.1.2.3. Przedrostek **ke-** może być użyty z rdzeniem przymiotników i imiesłowów, w takim przypadku akcent na ogół zostaje przesunięty na **ke-**, jak choćby **keteng inny** od **teng ten sam, równy** oraz **kerusey martwy** od **rusey żyjący**. Jednakże, należy zwrócić uwagę na **keyawr błędny** od **eyawr poprawny**.

5.1.2.4. Przedrostek **ke-** może również tworzyć i łączyć się z rzeczownikami, jak w przypadku **keye'ung szaleństwo** oraz **ketuwong obcy**. Za mało jest jednak przykładów by określić regoły padania akcentu.

5.1.3. **Przysówkowe „a-”**. Dwa czasowniki, **lim być daleko** oraz **sim być blisko** mają formy przysłówkowe **alim daleko** oraz **asim blisko, w małej odległości**. Są to pozostałości skostniałych form przysłówkowych **nifya'o a lim** (§6.6.6). Są to ustalone elementy leksykalne nie ma takich form jak ***lima** czy ***sima**. Wiki(17/5/2010)

5.1.4. **Przedrostki z wrostkami**. Istnieje pojedyncza derywacja używająca kombinacji przedrostka i wrostka.

5.1.4.1. **Ti-** <us> tworzy rzeczownik odczasownikowy. Można swobodnie używać tej konstrukcji z rdzeniami czasowników i złoženiami (czasowniki stworzone konstrukcją **si**, §5.3.3, nie mogą w ten sposób tworzyć rzeczowników). Konstrukcja ta jest najbardziej przydatna, kiedy prosta derywacja **ti-** ma już określone znaczenie, jak choćby **rey żyć**, **tirey życie**, ale **tirusey żyjący**. Patrz także §6.9.2. **Co z yomtìng? Yomtìusing?**

5.1.5. **Przyrostki wykonawcy**. Przyrostki te również nie powodują zmiany akcentu.

5.1.5.1. **-tu** tworzy rzeczownik określający wykonawcę z części mowy innych niż czasownik, jak choćby **pamtseotu muzyk** od **pamtseo muzyka**, **tsulfätu mistrz, ekspert** od **tsulfä mistrzostwo**.

5.1.5.2. **-yu** tworzy rzeczownik określający wykonawcę czynności z czasowników, na przykład **taronyu myśliwy** od **taron polować**. NT(11/7/2010)

5.1.6. **Przyrostek zdrabiający**. Przyrostek nieakcentowany **-tsyìp** może być użyty dowolnie do tworzenia zdrobnień, zarówno dla rzeczowników jak i zaimków. Imiona mogą tracić sylaby podczas dołączania tego przyrostka, **Kamtsyìp** lub **Kamuntsyìp** jako **mały Kamun, Kamunek**. Zdrobnienia są używane na trzy sposoby. NT(11/7/2010)

5.1.6.1. Pierwszy, forma zdrobiona może być podstawową derywacją leksykalną. Tego typu słowa, jak choćby **puktsyìp książeczka, broszura** od **puk książka**. Zdrobnienie to jest na tyle słabe, że możliwe jest użycie z nim przymiotnika **tsawl duży, wielki** bez sprzeczności, jak w przypadku **tsawla utraltsyìp duży krzak**.

5.1.6.2. Drugi, zdrobnienie może oznaczać przywiącanie lub czułość, **za'u fitseng, ma 'itet-syìp podejść córeczko**. To zastosowanie nie powinno być używane do zaznaczania wieku. Córka z przytoczonego zdania może być dorosła.

5.1.6.3. Trzeci, zdrobnienie może oznaczać lekceważenie lub obrazę, **fitaronyutsyìp ke tsun ke'ut stivà'nì ten (bezwartościowy) „mały” myśliwy nie może niczego złapać**. Taki pogardliwy ton może być również użyty w stosunku do własnej osoby, **nga niawnomum to oetsyìp lu txur**

nìtxan jak *wszystkim wiadomo, jesteś dużo silniejszy niż „mały”, „stary” ja*. Tylko z kontekstu można odróżnić pogardę od czułości w zdrobnieniach.

5.1.7. Przyrostki rodzaju. Przyrostki rodzaju mogą być użyte zarówno z rzeczownikami jak i zaimkiem osoby trzeciej (§3.2.2.4).

5.1.7.1. Przyrostek **-an** oznacza rodzaj męski, jak choćby **poan** *on* albo **'itan** *syn*.

5.1.7.2. Przyrostek **-e** oznacza rodzaj żeński, dla przykładu **poe** *ona* czy **'ite** *córka*.

5.1.7.3. Wpływ tych przyrostków na akcent jest nieprzewidywalny, **tutan** *mężczyzna* od **tute** *osoba*, ale **muntxatan** *mąż* od **muntxatu** *współmałżonek, towarzysz*.

5.2. Reduplikacja

5.2.1. Iteracja. **Letrrtrr** oraz **krro krro** mogą być uznane za ogólne?

5.3. Złożenia

5.3.1. Trzon. W Na'vi w złożeniach elemen główny może pojawić się jako pierwszy lub jako ostatni¹. Jednak tendencja by trzon był ostatni jest silna. W złożeniach czasowników trzon jest raczej pierwszy.

5.3.1.1. Złożenia są tymi samymi częściami mowy co ich trzony, więc **txampay** *morze* jest rzeczownikiem, ponieważ **pay** *woda* nim jest.

5.3.1.2. Tak jak rdzenie, dzięki wymienionym wcześniej zrostkom złożenia mogą stawać się innymi częściami mowy, **lefpomtokx** *zdrowy* od **fpomtokx** *zdrowie*.

5.3.2. Apokopa. Słowa mogą tracić część głosek jeśli używane są w złożeniach, na przykład **venzek** *palec (u nogi)* < **venu** *stopa* + **zkwä** *palec* oraz **silpey** *nadzieja* < **siltan** *dobry* + **pey** *oczekiwać*.

5.3.3. Konstrukcje „si”. Powszechnym sposobem zamiany rzeczownika lub przymiotnika na czasownik jest połączenie nieodmienionego rzeczownika z czasownikiem posiłkowym **si**, który pojawia się wyłącznie w tych konstrukcjach. Kolejność jest stała **rzeczownik si**, przy czym wszystkie zrostki czasowników dodawane są do **si**.

5.3.3.1. W przypadku czasownika **irayo si** *dziękować* kolejność jest mniej stała. [Wiki\(12/5/2010\)](#)

5.3.3.2. Normalny szyk dla **rzeczownik + si** ulega złamaniu także w przypadku negacji, **oe pamrel ke si** *nie piszę* (§6.15.1.1), **txopu rä'ä si** *nie bój się* (§6.13.3).

5.4. Elementy popularnych złożeń

5.4.1. -fkeyk. Utworzony od rzeczownika **tifkeytok** *stan, warunek, sytuacja* nieakcentowany przyrostek tworzy słowa o konkretnym, idiomatycznym znaczeniu, takie jak **yafkeyk** *pogoda*. Jest jednak dość często stosowany **kilvanfkeyk lu fyape fitrr?** *Jaki jest dziś stan rzeki?* [NT\(1/4/2011\)](#) \mathcal{F}

¹Wiele języków naturalnych jest bardziej surowych. Dla przykładu w języku polskim (jak również w innych językach indoeuropejskich), na ogół element główny jest ostatni, na przykład *samochód, czerwonoarmista*. Z drugiej jednak strony język wietnamski używa tej samej kolejności dla chińskich zapożyczeń i odwrotnej dla złożeń występujących natywnie.

5.4.2. Hì(?)-. Od przymiotnika **hì'i** *mały*, akcentowany przedrostek **hì-** albo **hì'**- używany jest w przypadku paru słów do tworzenia zdrobnień, ale nie powinien być używany do tworzenia nowych znaczeń (patrz §5.1.6), jak w przypadku **hì'ang** *owad* (< **hì'** + **ioang** *zwierzę*), **hìkrr** *moment, chwila* (< **hì** + **krr** *czas*).

5.4.3. -iva. Kiedy rzeczownik **ilva** *platek, kropla, odłamek* jest używany jako przyrostek, l jest pomijane, **txepiva** *popiół, proch*, **herwiva** *platek śniegu*.

5.4.4. -nga'. Przyrostek ten, utworzony od czasownika **nga'** *zawierać* tworzy przymiotniki od rzeczowników opisujące „zawieranie” czegoś, na przykład **txumnga'** *trujący*. Jest znacznie rzadszy niż **le-**. Rzeczownik może mieć konstrukcje zarówno z **le-** jak i z **nga'**, **lepay** *wodny*, ale **paynga'** *wilgotny, mokry*. NT(5/5/2011)

5.4.5. -pin. Pochodzi od rzeczownika **'opin** *kolor*, ten nieakcentowany przyrostek dołączany jest do przymiotników opisujących kolory tworząc rzeczowniki, **rimpin** *żółć* od **rim** *żółty*. Końcowe **-n** w przymiotniku z powodu asymilacji stanie **si-m**, **eampin** od **ean**.

5.4.6. Pxi-. Przymiotnik **pxi** *ostrzy* dodawany jest jako przedrostek do przysłówków i przyimków określających czas by zaznaczyć, że coś się dzieje natychmiast. Przedrostek ten nie jest akcentowany, **pxisre** *tuż przed*, **pxiset** *natychmiast, zaraz*.

5.4.7. Tsuk-. Utworzony od **tsun fko** nieakcentowany przedrostek tworzy z czasownikami przechodnymi przymiotniki określające możliwość, **tsukyom** *jadalny* (od **yom** *jeść*). Negację tworzy się poprzez dodanie przedrostka **ke-**, który w tym przypadku również nie powoduje zmiany akcentu, **ketsuntswa'** *niezapominalny* (od **tswa'** *zapominać*). NT(22/3/2011)

5.4.7.1. Co więcej, czasowniki nieprzechodnie mogą łączyć się z **tsuk-** tworząc słabszą relację pomiędzy wynikowym przymiotnikiem, a opisywanym przez niego rzeczownikiem, **fitseng lu** *F* **tsuktsurokx** *można odpocząć tu, to miejsce jest „odpoczywalne”*, **lu na'ring tsukhahaw** *da się F spać w lesie*.

5.4.8. -vi. Od rzeczownika **'evi**, będącego formą skróconą **'eveng** *dziecko*, przyrostek nieakcentowany **-vi** używany jest dość swobodnie na określenie fragmentu czegoś większego lub element całości, **txepvi** *iskra* (< **txep** *ogień*), **li'fyavi** *wyrażenie, element języka* (< **li'fya** *język*). Może powodować drobne zmiany w akcencie słowa, **sänunvi** *lekcja* od **sänume** *instruowanie, nauczanie*. Wiki(14/3/2010)

5.4.9. „Kä-” oraz „Za-”. Dwa czasowniki opisujące ruch **kä** *ić* i **za'u** *przychodzić* (skrócone do **za-**) używane są w niektórych czasownikach złożonych by określić kierunek ruchu, **kämakto** *wyjeżdżać*. Zwróć uwagę na różnicę pomiędzy **kä'ärìp** *pchać*, a **za'ärìp** *ciągnąć* od **'ärìp** *poruszać*.

5.5. Czas

Przysłówki czasu tworzone są od rzeczowników w sposób łatwy do przewidzenia.

5.5.1. Czas terażniejszy. Przedrostek **fi** (§3.3.1) tworzy przysłówki odnoszący się do chwili obecnej, **fitrr** *dziś* („ten dzień”), **firewon** *dziś rano*.

5.5.2. Czas przeszły. Akcentowany przyrostek **-am** tworzy przysłówki odnoszący się do chwili minionej, **trram** *wczoraj*, **pxiswawam** *przed chwilą*.

5.5.3. Czas przyszły. Akcentowany przyrostek **-ay** trzorzy przysłówkę odnoszący się do czasu, który ma dopiero nadejść, **trray** *jutro*, **ha'ngiray** *jutro po południu*.

6. Składnia

6.1. Przechodność i ergatywność

6.1.1. Przechodność. Na'vi oznacza podmiot zdania przechodniego i nieprzechodniego inaczej. By powiedzieć w Na'vi dowolne zdanie, należy najpierw zrozumieć przechodność. Oznacza to, że konieczne jest wcześniejsze i dokładniejsze niż w przeciętnym naturalnym języku, zrozumienie przechodności¹.

6.1.1.1. Wiele czasowników złożonych jest tworzonych przez połączenie nieodmienionego rzeczownika lub przymiotnika z czasownikiem posiłkowym *si robić, tworzyć*, który jest używany wyłącznie w takich złożeniach, *irayo si dziękować, kavuk si zdradzać*. Takie czasowniki są zawsze nieprzechodnie oraz ich dopełnienie jest w celowniku (§6.4.4.1).

6.1.1.2. Czasowniki zwrotne z wrostkiem <äp> są zawsze nieprzechodnie, a czasowniki sprawcze z wrostkiem <eyk> są zawsze przechodnie.

6.1.2. Trójdzielność. Na'vi oznacza rzeczowniki i zaimki inaczej jeśli są podmiotem zdania nieprzechodniego, przechodniego albo dopełnieniem bliższym zdania przechodniego (§6.4).

6.1.2.1. Chociaż koncept „podmiotu” w Na'vi podzielony jest na dwa w zależności od przechodności lub jej baku w zdaniu, podział ten nie dotyczy imiesłów przymiotnikowych. Jest przymiotnik odczasownikowy dopełnienieowy (imiesłów przymiotnikowy bierny) oraz przymiotnik odczasownikowy podmiotowy (imiesłów przymiotnikowy czynny) które są używane zarówno dla agensa jak i pacjensa (§3.6.2).

6.1.2.2. Na'vi nie jest idealnie ergatywny. W zdaniach powiązanych można pominąć zaimek podmiotu jeśli nie ulega on zmianie. Może być on zarówno agensem jak i pacjentem. Patrz *sekcja dotycząca użycia języka*.

6.2. Wyrażenia rzeczownikowe i przymiotniki

¹Ponieważ gramatyka nie jest uczona tak jak powinna, niektórzy mają problemy z odróżnianiem czasowników przechodnich od nieprzechodnich. Dodatkowym utrudnieniem bywa często fakt, iż to nie czasownik jest przechodni, albo nie, tylko cała fraza. Na przykład, „Ruszam” jest nieprzechodnią, podczas gdy „Ruszam samochód” już tak, a jedynie obecność dopełnienia bliższego zmienia przechodność czasownika. W Na'vi również lepiej rozpatrywać przechodność w kontekście całej wypowiedzi niż samego czasownika.

Oto dwa szybkie sposoby na sprawdzenie przechodności. Pierwszy, jeśli wyraz tuż obok czasownika to osoba lub rzecz. Więc w zdaniu „Widzę księżyc” czasownik jest przechodni, ale w zdaniu „On ciągle narzeka” już nie. Drugi sposób, W przypadku niepewności co jest obok czasownika można zamienić zdanie na stronę bierną. Tak więc „Księżyc jest widziany” to normalna strona bierna, podczas gdy „ciągle jest narzekany/a/e” nie ma w tym kontekście sensu.

6.2.1. Liczby. Liczby podwójna i potrójna, a mnoga są niezależne? Czy zawsze konieczne?

6.2.1.1. Rzeczowniki nie są w liczbie mnogiej jeśli występują z liczebnikiem określającym je, **mrra zìsìt** *pięć lat*. Wiki(18/6/2010)

6.2.1.2. Przymiotniki ilości —'a'aw *kilka*, **hol** *parę*, **pxay** *wiele*, **polpxay**, **holpxaype** *ile?* —również występują z rzeczownikami w liczbie pojedynczej, **lu poru 'a'awa 'eylan** *Ma kilku przyjaciół*. NT(16/7/2010) F

6.2.1.3. W mowie potocznej, liczba mnoga może być użyta z przymiotnikiem **pxay** *wiele*, **lu awngar aytele apxay a teri sa'u pivlltxe** *Mamy wiele spraw do omówienia*. NT(16/7/2010) F

6.2.1.4. Z czasownikami określającymi tożsamość (**lu** i **slu**) podstawowa zasada Na'vi odnośnie określania liczby brzmi: „odnośnie tego samego elementu ozacza się liczbę tylko raz w zdaniu”.

Menga lu karyu. *Wy dwoje jesteście nauczycielami.*

Fo lu karyu. *Są nauczycielami.*

Menga lu oeyä 'eylan. *Wy dwoje jesteście moimi przyjaciółmi.*

W pierwszych dwóch zdaniach **karyu** nie jest odmieniane przez liczby ponieważ zaimki są odmienione, a to samo dotyczy słowa **'eylan** w trzecim zdaniu. Zwróć jednak uwagę na §6.3.2 odnośnie zaimka pytającego **tupe**. NT(30/7/2011)

6.2.1.5. Stwierdzenia ogólne o grupie czy rodzaju używają rzeczowników w liczbie pojedynczej **nantangìl yom yerikit** *viperwolfy jadają yeriki*. NT(30/7/2011) F

6.2.2. Rzeczowniki nieokreślone. Przymiotnik **lahe** *drugi* ma także znaczenie *inny* jeśli jest użyty z rzeczownikami nieokreślonymi mającymi przyrostek **-o**, jak w przypadku **lu law 'uo alahe**, **ma eylan** *coś innego jest jasne, przyjaciele*. F

6.2.3. Przydawka. Rzeczowniki w przydawce rzeczownikowej² występują w mianowniku, **ayli'ufa awngeyä 'eylanä a'ewan Markusä** *słowami naszego, młodego przyjaciela, Markusa*. Jednakże w tym celu używa się również partykuły **alu**³(patrz §6.19.1).

6.2.3.1. Tytuły grzesnościowe traktowane są jako modyfikacja rzeczownika i z tego powodu nie ulegają odmianie kiedy występują z rzeczownikiem będącym nazwą własną. Celownik od **Karyu Pawl** „nauczyciel Paul” to **Karyu Pawlur**.

6.2.4. Przymiotniki określające. Przymiotniki określające łączą się z opisywanym rzeczownikiem przy pomocy zrostka **-a-** (patrz §3.5.1), **silpey oe**, **layu oeru ye'rìn siltsana fmawn** *Mam nadzieję, że wkrótce będę mieć dobre wieści*, **lora ayli'u**, **lora aysäfpìl** *piękne słowa i piękne myśli*. F

6.2.4.1. Niezależnie od kolejności rzeczownika i przymiotnika, końcówki przypadków dołączane są zawsze do rzeczownika, nigdy zaś do przymiotnika. Podobnie przyimki enklityczne łączą się zawsze z rzeczownikiem (patrz §6.5.1).

6.2.4.2. Jeśli przysłówek jest używany z przymiotnikiem określającym, nie może pojawić się pomiędzy przymiotnikiem, a rzeczownikiem, na przykład **sìkenong ahìno nìhawng** *bardzo szczerze* *głowe przykłady* lub **nìhawng hìnoa sìkenongit**, nigdy zaś ***hìno nìhawnga sìkenong**. F

²Rzeczownik tworzy przydawkęjeśli pojawia się bezpośrednio obok opisywanego lub definiowanego. W języku polskim rozdzielamy je przecinkiem, na przykład *Powiedziałem mojemu najlepszemu przyjacielowi, Bobowi, że też*

6.2.4.3. Jeśli występują dwa przymiotniki modyfikujące rzeczownik, Frommer używa przeważnie kolejności przym. –rzec. –przym., **niawnomum tolel oel ta ayhapxìtu li'fyaolo'ä pxaya sìpawmit atxantsan** *Jak wam wiadomo, otrzymałem od członków społeczności językowej wiele wspaniałych pytań.* F

6.2.4.4. Dla więcej niż dwóch przymiotników lub by użyć innej kolejności niż przym. –rzec. –przym. opisanej powyżej, przymiotniki muszą być umieszczone w zdaniu podrzędnym z czasownikiem **lu, yayo a lu lor sì hi'i** *mały, piękny ptak.* *Utxa(2/10/2010)* F

6.2.4.5. Powtarzając rzeczownik z różnymi przymiotnikami („duży pies, mały pies, jazgotliwy pies,” itd.) zamiast powtórzeń używany jest rzeczownik pomocniczy⁴ **pum, lam set fwa Sawtute akawng holum, pum asiltsan 'i'awn** *Zdaje się teraz, że źli ludzie nieba odeszli, a ci dobrzy zostali.* F

6.2.4.6. Rzeczownik będący elementem konstrukcji **si** może być opisany przymiotnikiem, **wina uvan si** *zagrać w szybką grę.*

6.2.5. Orzeczenie imienne. Zarówno w przypadku przymiotników jak i rzeczowników stanowiących orzecznik używa się tej samej konstrukcji z czasownikiem **lu** *być*, jak w przypadku **reltseotu atxantsan lu nga** *jesteś wspaniałym artystą*, **fisyulang lu rim** *ten kwiat jest żółty.* F

6.2.5.1. Inne czasowniki, które mogą być łącznikiem orzeczenia imiennego: **slu** *stawać się* oraz **'efu** *odczuwać*, na przykład **ngenga sliyu Na'viyä hapxi** *staniesz się częścią ludzi*, **oe 'efu ohakx** *jestem głodny (odczuwam głód).*

6.2.5.2. Jeśli w przypadku **slu** *stawać się* nie jest jednoznacznie wiadomo który element jest podmiotem, a który orzecznikiem, orzecznik może być oznaczony przyimkiem **ne**, jak w przypadku **taronyu slu ne tsamsiyu** *myśliwy staje się wojownikiem.*

6.2.5.3. **Sleyku**, strona sprawcza **slu** *stawać się*, również może mieć orzecznik będący przymiotnikiem, **fula tsayun oeng pivängkxo ye'rìn ulte ngari oel mokrit stayawm, oeti nitram sleyku nitxan** *To, że będziemy mogli wkrótce w dwójkę porozmawiać i będę mógł usłyszeć twój głos, bardzo mnie cieszy.* F

6.2.6. Stopniowanie. Stopień wyższy i najwyższy przymiotników (*duży, większy, największy*) tworzone są przy pomocy partykuły **to**, która tak jak przyimki może pojawić się przed porównywanym rzeczownikiem lub być enklityką (§2.1.5.3).

Oe to nga lu koak *Jestem starszy niż ty.*

Oe ngato lu koak *Jestem starszy niż ty.*

6.2.6.1. Do tworzenia stopnia najwyższego używa się **frato** *niż wszystko*, **fisyulang arim lu hi'i frato** *ten żółty kwiat jest najmniejszy ze wszystkich.* F

6.2.6.2. Przymiowanie „wielki jak drzewo”, używa idiomu **niftxan** *przymiotnik na rzeczownik lub zaimek*, jak na przykład **oe lu niftxan siltsan na nga** *jestem tak samo dobry jak ty.* Jeśli punktem odniesienia jest zaimek lub inny rzeczownik wspomniany wcześniej w wypowiedzi, można użyć przypadku tematycznego, **ngari lu oe niftxan siltsan.** To porównanie jest używane również F

powinien się uczyć Na'vi.

³„Goła” przydwaka pochodzi z wczesnego Na'vi. Używanie **alu** może być lepsze na przyszłość.

⁴Frommer nazywa go „fikcyjnym rzeczownikiem”, ale może być również traktowany jako rodzaj zaimka.

z przysłówkami.

6.2.7. Wołacz. Zwracając się do kogoś bezpośrednio partykuła wołacza **ma** poprzedza rzeczownik, wyrażenie rzeczownikowe lub imię, **oel ayngati kameie, ma oeyä eylan** *widzę was, przyjaciele,* **ma Tsu'tey, kempe si nga?** *Tsu'teju, co robisz?* F
A

6.2.7.1. W przypadku zwrotu do wielu osób **ma** nie jest powtarzane, **ma smukan sì smuke** *bracia i siostry.*

6.2.7.2. Rzeczowniki zbiorowe mogą przyjmować przyrostek **-ya**, na przykład **Mawey, Na'viya, mawey!** *Spokój, ludzie, spokój!*

6.3. Zaimki

6.3.1. Rodzaj. Zaimki dla osoby trzeciej odmienione przez rodzaje, **poan** oraz **poe**, używane są tylko i wyłącznie jeśli pomaga to uniknąć niejednoznaczności w wypowiedzi. Osoby posługujące się językami europejskimi powinny zwrócić szczególną uwagę by nie używać ich zbyt często.

6.3.2. Liczba. Formy zaimka pytającego **tupe** zachowują się inaczej niż to opisano w punkcie §6.2.1.4. W tym przypadku zaimek może być odmieniony przez liczbę nawet jeśli drugi rzeczownik też jest. Zwróć uwagę na odpowiedzi na poniższe pytania,

Tsaysamsiyu lu tupe? *Kim są tamci wojownicy?*
(Fo) lu 'eylan Tsu'teyä. *Są przyjaciółmi Tsu'teja.* F

Tsaysamsiyu lu supe? *Kim są tamci wojownicy?*
(Fo) lu Kamun, Ralu, İstaw, sì Ateyo. *To Kamun, Ralu, İstaw i Ateyo.*

Użycie liczby mnogiej prosi o tożsamość pojedynczych członków, a liczby pojedynczej o opis grupy.

6.3.3. Fko. Zaimek nieokreślony **fko** odpowiada „ktoś” i zastępuje podmiot w zdaniach w których go nie ma, na przykład *Nie mówi się takich rzeczy.* **Tsat ke tsun fko yivom.** *Nie można tego zjeść.* F

6.3.3.1. Fko nie musi oznaczać pojedynczego wykonawcy, dla przykładu **plltxe fko san ngaru lu mowan Txilte ulte poru nga** *mówi się, że lubisz Txilte'a z wzajemnością.*⁵ F

6.3.3.2. Fko może być również użyty do stworzenia strony biernej jeśli wykonawca czasownika⁶ jest żywotni, jak w przypadku idiomu **oeru syaw fko Wilyim** *nazywam się William, zważ mnie William, tsali'uri fko pamrel si fyape?* *jak to słowo jest napisane, jak zapisać to słowo?* F

6.3.4. Sno. Zaimek zwrotny **sno** odnosi się do podmiotu zdania. W dopełniaczu może być przetłumaczony jako *jej własny, jego własny, ich własny itd.* używany jest do wyjaśniania sytuacji w zdaniach takich jak „przyrządził swój obiad”. Użycie w tym miejscu zaimka „jego” sugerowałoby, że obiad jest przyrządzany dla innej osoby:

⁵Frommer przetłumaczył to jako „słysz, że lubisz Txilte'a i vice versa”.

⁶W języku polskim wykonawcą czynności w przypadku strony biernej jest osoba lub rzecz opisana przedimkiem „przez”, na przykład *Zostałem potrącony przez samochód.*

Pol 'olem peyä wutsot. *Przyrzędził jego\jej (kogoś innego) posiłek.*

Pol 'olem sneyä wutsot. *Przyrzędził swój posiłek.*

Na chwilę obecną, Frommer zatwierdził formy **sno** tylko dla poprzedników osoby trzeciej.

6.3.5. Lahe. Przymiotnik **lahe** *inny, drugi* może być również użyty samodzielnie jako zaimek, **fipoti oel tspiyang, fte tikenong liyevu aylaru** *zabiję go jako przestrożę dla innych* (odmiana, *A* patrz §3.2.4).

6.3.6. Pominięcie zaimka. Zaimek będący podmiotem (zdania przechodnego i nie) może być pominięty jeśli jest taki sam jak podmiot poprzedniego zdania. Zwróć uwagę na brak zaimka w drugim zdaniu:

Fayupxaremì oë payängkxo teri horen li'fyayä leNa'vi fpi sute a tsun srekr *F*
tsat sivar. Ayngeyä sipawmìri kop fmayi fitsenge tivng sì'eyngit.

W tej wiadomości (ja) opowiem o zasadach języka Na'vi dla osób, które już mogą się nim posługiwać. Spróbuję (ja) też udzielić odpowiedzi na wasze pytania.

6.4. Użycie przypadków

6.4.1. Mianownik. Nieoznaczany mianownik jest używany w przypadku podmiotu zdań nieprzechodnych, orzecznika w orzeczeniu imiennym (§6.2.5) oraz z przyimkami.

6.4.1.1. W przypadku czasowników opisujących ruch, jeśli cel pojawia się bezpośrednio po czasowniku, przyimek **ne** może być pominięty pozostawiając nieodmieniony rzeczownik, **za'u fitseng, ma 'itetsyip** *chodź tutaj, córeczko.* *F*

6.4.1.2. Mianownik jest używany również w przypadku wykrzykników, kiedy rzeczownik lub wyrażenie rzeczownikowe jest użyte jako samodzielna wypowiedź, **lora ayli'u, lora aysäfpil** *piękne słowa i piękne myśli, ayli'u apawnlltxe nìltsan* *dobrze powiedziane słowa!* *F*

6.4.1.3. Słowa opisujące czas z przyrostkiem nieokrwślonym **-o** używane są do opisanie czasu trwania, **zìsito amrr ftolia ohe** *studiowałem pięć lat herwi zereiuip fitrro nìwotx!* *Śnieg padał cały dzień!* *A*

6.4.2. Ergatyw. Ergatyw używany jest w przypadku podmiotu zdań przechodnych, **oel ngati kameie** *Widzę cię.* *F*

6.4.3. Biernik. Biernik używany jest w przypadku dopełnienia bliższego zdań przechodnych, **tì'eyngit oel tolel a krr** *kiedy otrzymam odpowiedź.* *F*

6.4.4. Celownik. Celownik używany jest w przypadku dopełnienia dalszego zdań dwuprzechodnych, **sìltsana fmawn a tsun oe ayngaru tivng** *dobre wieści, które mogę wam przekazać.* *F*

6.4.4.1. Dopełnienie czasowników **si** występuje w celowniku, **oe irayo si ngaru** *dziękuję ci.*

6.4.4.2. Wykonawca czynności w stronie sprawczej może występować w celowniku, **oel ngaru tseykiye'a tsat** *sprawię, że ty to zobaczysz* (patrz §6.11.2).

6.4.4.3. Czasownik **lu** w połączeniu z rzeczownikiem w celowniku tworzy idiom opisujący posiadanie, tam gdzie język polski używa czasownika „mieć”, **lu oeru ikran** *mam ikrana.* W tej konstrukcji czasownik zwykle pojawia się pierwszy w zdaniu. [Wiki\(28/1/2010\)](#)

6.4.4.4. Użycie celownika może również sugerować, że przymiotnik opisuje osąd **lub korzyść** dla konkretnej osoby, **fi'u oeru prrte' lu to jest dla mnie mile**, **tìpängkxo ayoengeyã mowan lu oeru nìngay** *nasza rozmowa jest bardzo przyjemna (dla mnie)*.

6.4.4.5. W przypadku czasowników opisujących komunikację, czyli takich jak na przykład **pawm pytać**, adresat występuje w celowniku, **oel poru polawm fi'ut** *zapytałem go o to*.

6.4.5. **Dopełniacz**. Dopełniacz używany jest by określić posiadanie, na przykład **oeyã 'eylan** *mój przyjaciel*. Jednak odnośnie niezbywalnego posiadania (§6.4.6.3) patrz poniżej.

6.4.5.1. Rzeczownik w dopełniaczu może być użyty jako orzecznik, na przykład **fitseng lu awn-geyã** *to miejsce jest nasze*. Jednakże rzeczownik pomocniczy **pum** *posiadanie, element posiadany* jest częściej stosowany, **kelku ngeyã lu tsawl; pum oeyã lu hì'i** *twój dom jest duży; mój mały*. F

6.4.5.2. Użycie dopełniacza może sugerować istnienie większej grupy, której częścią coś jest, **Na'viyã luyu hapxì** *jesteś częścią ludzi*. Używa się tego również w przypadku liczebników ułamkowych, **Tsu'teyil toling oer mawlit smarã** *Tsu'tey dał mi pół zdobyczy*. A

6.4.5.3. Rzeczownik w dopełniaczu czasem jest oddzielany od wyrażenia rzeczownikowego, w którym występuje, **Na'viyã luyu hapxì** *jesteś częścią ludzi*. A

6.4.5.4. Dopełniacz jest również używany w przypadku dopełnienia rzeczowników odsłownych, na przykład **tiftia kifkeyã** *nauka o przyrodzie*. F

6.4.6. **Przypadek tematyczny**. Przypadek tematyczny zaznacza temat w konstrukcjach typu temat-komentarz. Po więcej informacji na temat użycia, patrz *temat-komentarz*, §7.2. Przypadek tematyczny ma również kilka innych zastosowań.

6.4.6.1. Na ogół wyrażenie rzeczownikowe w przypadku tematycznym pojawi się tak wcześnie w zdaniu, jak to tylko możliwe: pierwsze w zdaniu głównym, ale zaraz po spójniku w zdaniach podrzędnych. [Wiki\(8/10/2011\)](#)

6.4.6.2. Przypadek tematyczny jest często używany z czasownikami **si irayo si** *dziękować* by określić za co dziękujesz, **tìmweypeyri ayngeyã seiyi irayo nìngay** *niezmiernie dziękuję za waszą cierpliwość*. F

6.4.6.3. Przypadek tematyczny może być użyty do oznaczenia posiadania niezbywalnego⁷, **oeri nì'i'a tsyokx zoslolu** *moja ręka została ostatecznie uleczona*, **oeri tìngayil txe'lanit tivakuk** *niechaj prawda uderzy moje serce*, **ngari tswintsyip sevin nìtxan lu nang!** *Cóż za piękny warkoczyk masz!* Zauważ, że w pierwszych dwóch przykładach rzeczownik posiadany nie musi występować bezpośrednio obok rzeczownika w przypadku tematycznym. F

6.4.6.4. Przypadek tematyczny może być również użyty by określić punkt odniesienia w przypadku przyrównania (patrz §6.2.6.2).

6.5. Przyimki

W Na'vi przyimki nadają nowy sens rzeczownikom, zaimkom i przysłówkom miejsca oraz czasu.

⁷Posiadanie niezbywalne to posiadanie tych rzeczy, które są nierozłącznie twoje, a które w teorii nie mogą być oddane lub odebrane. W większości języków, które to posiadają, więzy krwi mają najwyższe prawdopodobieństwo bycia opisywanymi specjalnymi zasadami gramatyki dla posiadania niezbywalnego. Na'vi dołącza do tego jeszcze części ciała, co też jest dość powszechne w językach naturalnych.

6.5.1. Pozycja. Przyimki mogą pojawić się w dwóch miejscach. Pierwsze, mogą pojawić się przed całym wyrażeniem rzeczownikowym, które modyfikują i są wtedy pisane oddzielnie, **ta peyã fahew akewong** *od jego obcego zapachu*, **ngari hu Eywa salew tirea** *twój duch odchodzi z Eywa*. Drugie, mogą być enkitykami, w tym przypadku są zawsze dołączone do rzeczownika, **fitrrmì letsranten** *w ten istotny dzień*, **ayli'ufa awngeyã 'eylanã a'ewan** *słowa naszego młodego przyjaciela*.

6.5.2. Lenicja. Sześć przyimków powoduje lenicję w następującym po nich słowie. W poniższej liście są one oznaczone znakiem plus umieszczony w nawiasie, (+).

6.5.2.1. Enkiltyczne przyimki nie powodują lenicji.

6.5.2.2. Ponieważ lenicja samodzielnie może być użyta jako forma krótka liczby mnogiej (§3.1.3.1), możliwe jest wiele niedopowiedzeń w zależności od kontekstu. Dla pewności odnośnie liczby, używaj całego przedrostka liczby mnogiej **ay+**; forma z lenicją bez **ay+** powinna być odebrana jako liczba pojedyncza. [NT\(1/7/2010\)](#)

6.5.2.3. Jakiemukolwiek słowo występujące bezpośrednio po przyimku będzie poddane lenicji. Nie musi być to rzeczownik, **mì hivea trr** *siódmego dnia* (nigdy zaś ***mì kivea srr**). [Wiki\(24/8/2010\)](#)

6.5.3. Äo. *Pod. Äo Utral Aymokriyã pod Drzewem Głosów.*

6.5.4. Eo. *Przed, naprzeciw* (miejsca). Może być użyte metaforycznie, **eo ayoeng lu txana tikawng** *wielkie zło jest przed nami*, **tokx eo tokx** *twarzą w twarz*.

6.5.5. Fa. *Przez, przy pomocy, używając.* Nie mylić z **hu** (§6.5.10).

6.5.5.1. Fa Może poprzedzać wypowiedź, która ma być zacytowana, **ayli'ufa awngeyã 'eylanã a'ewan** *słowa naszego młodego przyjaciela*.

6.5.5.2. Fa może być również użyte do określenia wykonawcy strony sprawczej w przypadku czasowników przechodnych (patrz §6.11.2).

6.5.6. Few. *przez, w drugą stronę.* Nie mylić z **ka** (§6.5.13). **Po spä few payfya fte smarit sivutx** *Przeskoczył przez srumień by śledzić ofiarę.*

6.5.7. Fkip. *Pośród*

6.5.8. Fpi (+). *Dla, ze względu na.* Odnosi się do ludzi, **fayupxare layu aysngã'iyufpi** *te in-formacje będą dla poczłtkujących*, lub przedmiotów, **'uo a fpi rey'eng Eywa'vengmì 'Rrtamì tsranten nìtxan awngaru nìwotx** *coś, co nam wszystkim jest bardzo istotne ze względu na Równowagę Życia zarówno na Pandorze jak i na Ziemi.*

6.5.9. Ftu. *Z* (kierunku). Używany jest głównie z czasownikami opisującymi ruch takimi jak **kã, rikx** itp. Patrz **ta** poniżej.

6.5.10. Hu. *Z.* Tylko odnośnie towarzyszenia —nie mylić z **fa** (§6.5.5). **Tsun oe ngahu pivängkxo a fi'u oeru prrte' lu** *to przyjemność móc rozmawiać z tobą.*

6.5.11. Io. *Ponad.* **Kllkxayem fitikangkem oeyã rofa —ke io — pum feyã** *Ta moja praca stanie obok —nie ponad —ich.*

6.5.12. Ìlä (+). *Przez, poprzez, podążając.* **Rerol tengkrr kerã / Ìlä fya'o avol / Ne kxam-tseng** *śpiewamy idąc przez osiem ścieżek do środka; ayfo solop ìlä hilvan fa uran* *podrózowali rzeką (w górę, w dół) na łodzi.*

6.5.13. **Ka.** *Poprzez.* Nie myli z **few** (§6.5.6).

6.5.14. **Kam.** *Od (o czasie).* **Tskot sngolä'i po sivar 'a'awa trrkam** (lub **kam trr a'a'aw**) \mathcal{F} zaczął używać luk kilka dni temu. NT(24/9/2011)

6.5.15. **Kay.** *Za ... od teraz (o przyszłości).* **Zaya'u Sawtute fte awngati skiva'a kay zìsìt** \mathcal{F} **apxey** (lub **pxeya zìsìtkay**) przyjdą Ludzie Nieba, żeby nas zniszczyć za trzy lata od teraz! NT(24/9/2011)

6.5.16. **Kip.** *Wśród.* **Tivìran po ayoekip** niechaj chodzi pośród nas. \mathcal{A}

6.5.17. **Kxamlä.** *przez (środek).*

6.5.18. **Lisre (+).** Patrz li §6.6.4.4

6.5.19. **Lok.** *Blisko.*

6.5.20. **Luke.** *Bez.* **Luke pay, ke tsun ayoe tìreyti fmival** bez wody nie możemy podtrzymać \mathcal{F} życia. Może być użyte również z równoważnikami zdania (patrz §6.17.5).

6.5.21. **Maw, Pximaw.** *Po (czasie).* **Maw hìkrr ayoe tìyätxaw** wrócimy po krótkiej chwili. \mathcal{F}

6.5.22. **Mì (+).** *W, na.* Oznacza przebywanie w miejscu. Ruch do środka lub wewnątrz to **nemfa**.

6.5.22.1. **Mì** opisuje miejsce w lub na ciele, **ayli'u na ayskxe mì te'lan** słowa (są) jak kamienie na *mym sercu* (zaczepnięte ze skryptu z filmu), **mì tal ngeyä prrnenä a sanhì lor nìtxan lu nang** jakie piękne gwiazdki ma twoje dziecko na plecach. Opiszcie także miejsce na planecie, **li'fyari** \mathcal{F} **leNa'vi 'Rrtamì, vay set 'almong a fra'u zera'u ta ngrprongu** aż do teraz wszystko co dotyczyło (rozkwitło odnośnie) *Na'vi na Ziemi* wyszło z inicjatywy oddolnej.

6.5.22.2. **Jak wyjaśnić to: Law lu oeru fwa nga mì reltseo nolume nìtxan!** Ograniczenie \mathcal{F} zakresu, jak **mì sìrey?**

6.5.22.3. Inne idiomy z **mì: tì'efumì oeyä** *moim zdaniem.*

6.5.22.4. Chociaż pisownia nie ulega zmianie, jeśli pada przed przedrostkiem liczby mnogiej **ay+** samogłoska **ì** jest pomijana. **Mì ayhilvan** jest wymawiane jako ***mayhilvan** (§2.3.6.1).

6.5.23. **Mìkam.** *Pomiędzy*

6.5.24. **Mungwrr.** *Z wyjątkiem*

6.5.25. **Na.** *Jak.* **Ayli'u na ayskxe mì te'lan** słowa są jak kamienie w (mym) sercu.

6.5.25.1. **Na** jest używane do określania odcieni kolorów, **fisyulang lu ean na ta'leng** lub \mathcal{F} **fisyulang lu ta'lengna ean** ten kwiat jest niebieski jak skóra (Na'vi). Po więcej informacji na \mathcal{F} temat wyrażenia przydawkowych koloru z **na** patrz §6.17.3.1.

6.5.25.2. **Na** jest używane do zaznaczania punktu porównania w przyrównaniach (patrz §6.2.6.2).

6.5.26. **Ne.** *W stronę, do (kierunku).* Zaznacza cel w przypadku czasowników ruchu. **Terìran** \mathcal{F} **ayoe ayngane** *idziemy za wami.* Czasem **ne** może być pominięte (patrz §6.4.1.1).

6.5.26.1. Idiomy z **ne**: **ke zasyup li'Ona ne kxutu a mifa fu a wrpa** *Li'Ona nie podda się* \mathcal{F}
wrogowi wewnętrznemu czy zewnętrznemu; zola'u nìprte' ne pìlok Na'viteri *witam na blogu* \mathcal{F}
Na'viteri.

6.5.26.2. **Ne** może być użyte by ujednoznaczyć orzecznik w przypadku czasownika **slu stawać się** (§6.2.5.2).

6.5.27. Nemfa. *Do wewnątrz.* Patrz również **mì** (§6.5.22).

6.5.28. Nuä (+). *poza (w dużej odległości).* Zwróć uwagę na różnicę w stosunku do **few, fo kelku** \mathcal{F}
si few 'ora *mieszkają za jeziorem* (po drugiej stronie), a **fo kelku si nuä ora** *mieszkają za jeziorem* \mathcal{F}
(daleko stąd, poza zasięgiem wzroku). NT(15/8/2011)

6.5.29. Pxaw. *Wokoło.* **Po pxaw txep srew** *tańczy wokoło ognia.*

6.5.30. Pxel. *Jako, tak jak.* **Fwa sute pxel nga tsun oeyä hi'ia tìngopit sivar fte pivlltxe** \mathcal{F}
nìlor fitxan oeru teya si *To, że ludzie tacy jak ty są w stanie używać mojego małego dzieła by*
mówić tak pięknie wypełnia mnie radością.

6.5.31. Ro (+). *W (tylko miejscownik)*

6.5.32. Rofa. *Przy, obok.* **Kllkxayem fitikangkem oeyä rofa — ke io — pum feyä** *ta moja* \mathcal{F}
praca stanie obok — nie ponad — ich.

6.5.33. Sìn. *Na.* **Aywayl yim kifkeyä / 'Iheyut avomrr / Sìn tireafya'o avol** *pieśni wiążą* \mathcal{F}
trzyście spiral świata na ścieżkach duchowych.

6.5.34. Sre (+), Pxisre (+). *Przed (czasem)*

6.5.35. Ta. *Od (używane rozmaicie).* **Oeri ta peyä fahew akewong ontu teya längu** *mój* \mathcal{F}
nos jest pełen („od”) jego obcego zapachu.

6.5.35.1. Ta określa miejsce pochodzenia, **Markusì ta Ngalwey** *Markus z Galway.* \mathcal{F}

6.5.35.2. Odnośnie czasu, **ta** oznacza *od*, **trr'ongta txon'ongvay po toliran** *szedł od świtu do* \mathcal{F}
zmiierzchu (patrz też **takrra**, §6.17.6).

6.5.35.3. Frommer często używa **ta Pawl** *od Paula* na końcu swoich maili i notatek na blogu.

6.5.35.4. Z czasownikami przechodnimi **ta** stosuje się częściej do określenia ruchu niż **ftu**, na
przykład **pot 'aku fisengta** *wyciągnij go stąd!* NT(15/8/2011) \mathcal{F}

6.5.36. Takip. *Spomiędzy*

6.5.37. Tafkip. *Spośród*

6.5.38. Teri. *O, dotyczący.* **Fayupxaremì oe payängkxo teri horen li'fyayä leNa'vi** *w tych* \mathcal{F}
wiadomościach będę mówił o zasadach języka Na'vi.

6.5.39. Uo. *Za*

6.5.40. Vay. *Az do, do.* Może być użyte zarówno do czasu jak i przestrzeni, **tsakrrvay, ayngeyä** \mathcal{F}
tìmwepeyri irayo seiyi oe *do tego czasu dziękuję za waszą cierpliwość. W grze jest kwestia w*
której pada użyte odnośnie miejsca.

6.5.40.1. Wyrażenie **vay set ke** oznacza *jeszcze nie*.

6.5.41. **Wä (+)**. *Przeciw* (jak w „walczyć przeciw”). **Peyä tsatìpe’un a sweylu txo wivem** *F*
ayoeng Omatikayawä lu fe’ jego decyzja, byśmy polecieli przeciw Omatikaya, była zła.

6.6. Przysłówki

6.6.1. **Stopnia i ilości**. Przysłówki stopnia i ilości bardzo często występują po modyfikowanym elemencie, **’Rrtamì tsranten nìtxan awngaru nìwotx** *na Ziemi to jest bardzo istotne dla nas* *F*
wszystkich.

6.6.1.1. W przypadku przymiotników będących orzecznikami bardzo powszechna jest konstrukcja przym. **lu** przysł; **ngeyä li’fya leNa’vi txantsan lu nìngay** *twój Na’vi jest naprawdę wspaniały*. *F*

6.6.2. **Z rzeczownikami odsłownymi**. Rzeczowniki odsłowne zachowują wystarczająco swoją naturę czasowników by też móc występować z przysłówkami, **Koren a’awve tìruseyä ’awsiteng** *F*
pierwsza zasada życia wspólnie.

6.6.3. **Keng**. Przysłówek **keng**, *nawet*, jest używany by podkreślić niespodziewaną informację, **yom teylut keng oel** *nawet ja jem teylu*. [Wiki\(31/12/2010\)](#)

6.6.4. **Li**. Zasadniczo **li** oznacza już, **tìkangkem li hasey lu** *praca jest już skończona*. [NT\(20/2/2011\)](#) *F*

6.6.4.1. Przeczenie, **ke li**, oznacza „jeszcze nie” i używa negacji pleonazmowej (§6.15.2), **fo ke li polähem** *jeszcze nie dotarli*. [NT\(4/9/2011\)](#)

6.6.4.2. Z trybem rozkazującym **li** oznacza silne ponaglenie, **Ngal mi fitsengit terok srak? Li kã!** *Jeszcze tu jesteś? Już cię tu nie ma! Z ko* (§6.21.1), **li ko** (akcent na **li**) oznacza „zatem do roboty” lub „no to zrób to”.

6.6.4.3. W rozmowie może oznaczać niepewne potwierdzenie, toczę jak „raczej”

A: **Nga mllte srak?** *Zgadzasz się?*

B: **Li, slä...** *Raczej tak, ale...*

F

Zanegowane, **ke li**, oznacza „raczej nie”.

6.6.4.4. W połączeniu z przyimkiem **sre** (§6.5.34) oznacza „do” w znaczeniu „przed lub aż do, ale nie później”, **kem si li trraysre** *zrób do jutra*. Jeśli **sre** pojawia się przed rzeczownikiem, łączy się z **li** w **lisre**, które tak jak **sre** powoduje lenicję, **kem si lisre srray** *zrób do jutra*. *F*

6.6.5. **Nìwotx**. Przysłówek **nìwotx** *wszyscy, wszystko, w całości, kompletnie* jest często używany z rzeczownikami i zaimkami w liczbie mnogiej by nadać znaczenie zbiorowe, **ayeylanur oeyä** *F*
sì eylanur li’fyayä leNa’vi nìwotx *do wszystkich moich przyjaciół i przyjaciół języka Na’vi*,
tìfyawìtxuri oeyä perey aynga nìwotx *wszyscy oczekujecie mojego przewodnictwa*. *F*

6.6.5.1. W połączeniu z liczbą podwójną **nìwotx** oznacza *oboje/obaj* **mefo nìwotx yolom** *oboje zjedli*. [NT\(15/8/2001\)](#)

6.6.6. **Nìfya’o**. Wyrażenie rzeczownikowe oparte na **fya’o** może być używane swobodnie do tworzenia przysłówków sposobu. W tym przypadku całe wyrażenie rzeczownikowe jest zamienione w przysłówki, a nie tylko słowo poprzedzone przedrostkiem **nì-**, **nì-[fya’o letrrrrr]** *w sposób zwy-*
czajny, **poe poltxe nìfya’o alaw** *powiedziata wyraźnie*. *F*

6.6.6.1. Nifya'o może również łączyć się ze zdaniem podrzędnymi, nifya'o a hek w sposób, *F* który jest dziwny.

6.6.6.2. Komentarz o różnicach między przysłówkami utworzonymi ze zdań, a formami nifya'o?

6.6.7. „Kop” i „nìteng”. Zarówno kop jak i nìteng odpowiadają polskiemu również. Kop oznacza bardziej dodatkowo, ponadto, podczas gdy nìteng oznacza podobnie, też, również. Porównaj oel poleng kop poru tsa'ut Też (dodatkowo) mu to powiedziałem to oel poleng nìteng poru tsa'ut Powiedziałem mu to też.

6.6.7.1. Można używać ich także razem, furia nga lu nitram lu, oe kop nitram nìteng *F* ponieważ jesteś szczęśliwy, ja też jestem równie szczęśliwy.

6.7. Aspekt i czas

6.7.1. Znaczenie kontekstu. W Na'vi czasowniki są często nieodmieniane przez czas ani aspekt, pozostawiając go bez wrostków, a najczęściej pomijany jest wrostek trybu łączącego. W przypadku braku innych informacji, takich jak przyimki czasu lub przerwa w wypowiedzi, nieodmieniony czasownik sugeruje czas i aspekt czasownika w poprzednim zdaniu.

6.7.1.1. Chociaż zdanie podrzędne może pojawić się przed zdaniem nadrzędnym, domyślnie jednak wyraża czas i aspekt zdania nadrzędnego, oel foru fiayli'ut toling a krr, kxawm oe *F* harmahängaw kiedy dałem im te słowa, zapewne spałem, ti'eyngit oel tolel a krr, ayngaru *F* payeng kiedy otrzymam odpowiedź powiem wam.

6.7.2. Bezokolicznik. Bezokolicznik może pełnić także dwie dodatkowe funkcje. Pierwsza, może oznaczać czas teraźniejszy, ayngaru seiya irayo dziękuję wam. Druga, oznacza czynności powszechne lub ogólne, nga za'u fitseng pxim srak? często tu przychodzisz?, lu fo lehrrap oni/one są *F* niebezpieczni/e.

6.7.3. Aspekt. Przeważnie, Na'vi zaznacza aspekt częściej niż czas⁸. Wygodnie jest rozpatrywać aspekt dokonany jako pojedynczy kadr z całego zdarzenia, a niedokonany jako tło, tengkrr palu- *F* lukan moene kxll sarmi, poltxe Neytiril ayli'ut a frakrr 'ok seyä layu oer Kiedy thanator *F* biegł na naszą dwójkę, Neytiri powiedziała coś, co będę zawsze pamiętać.

6.7.4. Aspekt niedokonany jednoczesny. Ponieważ aspekt niedokonany opisuje czynność trwającą, może być użyty w zdaniach złożonych by zaznaczyć czynności odbywające się jednocześnie, fitxon yom tengkrr teruvon tej nocy jemy schylając się. [Wiki\(14/3/2010\)](#) *F*

⁸Pojęcie aspektu czasownika może być trudne dla użytkowników wielu języków europejskich, gdyż często łączą one czas i aspekt czyniąc je trudnymi do rozróżnienia. W przypadku początkujących, niebezpiecznym jest traktowanie aspektu jako idei czy czynność została ukończona czy też nie. Nie jest to istotne. Bardziej to, jak rozmówca chce przedstawić sytuację. Na przykład,

1. Poszedłem do sklepu. (dokonany)
2. Kiedy szedłem do sklepu (niedokonany), zobaczyłem najbardziej niezwykłą rzecz. (dokonany)

Zarówno w zdaniu (1) jak i (2) czynność wyjścia do sklepu jest wykonana i zakończona, ale w zdaniu (2) użyty jest aspekt niedokonany ponieważ jest ono tłem dla następnej, dokonanej sytuacji.

W zdaniach złożonych aspekt może sugerować zakończenie czynności lub jego brak w stosunku do pozostałych zdań zdania złożonego, są to jednak szczególne przypadki.

6.7.5. Aspekt dokonany uprzedni. W zdaniach złożonych aspekt dokonany w zdaniu podrzędnym może oznaczać wykonanie akcji przed czynnością opisaną w zdaniu głównym,

Tì'eyngit oel tolel a krr, ayngaru payeng.

Kiedy otrzymam odpowiedź, powiem wam.

F

Fori mawkrra fa renten ioi säpoli holum.

Po założeniu gogli odeszli.

F

6.7.6. Aspekt dokonany punktowy. Aspekt dokonany jest używany z niektórymi czasownikami by zaznaczyć, że czynność dokonała się natychmiast, **tslolam jasne, zrozumiałem, rolun znalazłem!** Frommer mówi, że **tolel, jasne!**, oznacza „przebłysk zrozumienia”.

6.7.7. Czas. W Na'vi czas, podobnie jak w językach natralnych, zwyczajnie umiejscawia czynność w czasie.

Za mało jest przykładów zdań złożonych by jednoznacznie określić zależności czasu w zdaniach podrzędnych.

6.7.8. Czasy bliskie. Bliski czas przeszły i przyszły określają czynności w „niedalekiej” przeszłości lub przyszłości, gdzie odległość ta nie jest zdefiniowana jednoznacznie, lecz określona przez kontekst oraz punkt widzenia rozmówcy.

6.7.9. Czasy przyszłe zamierzone. Formy czasów przyszłych zamierzonych <isy> i <asy> oznaczają bardziej zamiar wykonania czynności przez rozmówcę niż przypuszczenie na temat przyszłości. **Ayoe ke wasyem nie będziemy walczyć, tafrał ke lisyek oel ngeyä keye'ungit dlatego nie będę zważać na twoje szaleństwo.**

F

F

6.8. Tryb łączący

W Na'vi tryb łączący jest często stosowany. Prócz użycia w zdaniach niezależnych, w Na'vi tryb łączący jest silnie ugramatyczniony, oznacza to, że jego użycie jest wymagane w niektórych konstrukcjach gramatycznych niezawsze mając racjonalne uzasadnienie.

6.8.1. Opativus. Używany jest by oznaczyć życzenie, **oeyä swizaw nìngay tivakuk niechaj ma strzala rzeczywiście trafi.**

F

6.8.2. Nìrangal. Określanie nierealnych marzeń wymaga użycia przyimka **nìrangal** poprzedzającego czasownik w trybie łączącym aspektu niedokonanego by opisać marzenia obecnie nieosiągalne lub trybu dokonanego do opisanie marzeń nieosiągalnych w przeszłości. Można to przetłumaczyć jako „gdybym tylko” lub „chciał(a)bym”, **nìrangal lirvu oeyä frnener lora sanhì chciałbym by moje dzieci miały piękne gwiazdki, nìrangal oel tslilvam nì'ul gdybym tylko zrozumiał więcej.**

[Wiki\(14/3/2010\)](#)

6.8.3. Czasowniki konotowane. Czasownik konotowany przez czasowniki modalne, takie jak **zene musieć, tsun móc** itd., występują w trybie łączącym, na przykład **ayngari zene hivum musisz odejść, oe new nìtxan ayngaru fyawivìntxu bardzo chcę was poprowadzić, fmawn a tsun oe ayngaru tivìng wieści, które mogę wam dać.**

F

F

6.8.3.1. Do czasownika konotowanego przez czasownik modalny nie będą dodane wrostki czasu czy aspektu⁹, tylko sam tryb łączący. Z tej przyczyny czas i aspekt są opisywane w czasowniku

⁹Czasownik konotowany zachowuje swoje wrostki strony sprawczej czy zwrotnej.

modalnym, **oe namew tse'a** *chciałem zobaczyć*, nigdy ***oe new tsimve'a**. Jednakże konotowany czasownik może posiadać wrostki strony sprawczej lub zwrotnej.

6.8.3.2. Znane czasowniki modalne ze składnią modalną¹⁰:

fmi	próbować	sngä'i	zaczynać
ftang	zaprzestawać	tsun	móc, być zdolnym (do czegoś)
kan	zamierzać	var	kontynuować
may'	próbować (eksperymentować)	zene	musieć
new	chcieć ¹¹	zenke	nie móc, nie mieć przyzwolenia

NT(25/5/2011) Wiki(1/12/2010) Wiki(2/2/2011) Ultxa(2/10/2010)

6.8.3.3. Zauważ, że czasowniki modalne są traktowane jako nieprzechodnie dla podmiotu w mianowniku orzeczenia modalnego, niezależnie od przechodniości czasownika konotowanego, **oe new yivom teylut** *chcę zjeść teylu* Zwróć jednak uwagę na szyk zdania §7.1.3.1 tworzący wyjątki.

6.8.4. New. Prócz prostych konstrukcji modalnych opisanych powyżej (§6.8.3), **new** *chcieć* może również wprowadzać zdanie podrzędne z innym podmiotem niż zdanie z **new**. W tej konstrukcji czasownik jest przechodni, a zdanie podrzędne jest połączone za pomocą **a fi'ut** lub **futa** (§6.17.4) oraz używa trybu łączącego. Wiki(20/1/2010)

Oel new futa po kivä *chcę żeby poszedł* (dosł. *chcę tego, żeby poszedł*).

Ngal tslivam a fi'ut new oel *chcę byś zrozumiał*.

6.8.4.1. Strona sprawcza przechodniego **new** też występuje ze zdaniem poprzedzonym **futa, pol oeru neykew futa oel yivom teyluti** *sprawił że chce zjeść teylu*, dosł. *sprawił, że chce tego bym zjadł teylu*. \mathcal{F}

6.8.4.2. Użycie **kan** *dążyć do* jako czasownika modalnego w znaczeniu *zamierzać* korzysta z tej samej składni, **oe kan kivä** *zamierzam iść* oraz **oel kan futa po kivä** *zamierzam, żeby on szedł*.

6.8.5. Inne użycia. Tryb łączący jest używany również w przypadku zdań podrzędnych celu z **fte** (§6.16.2), zdań warunkowych (§6.18), ze spójnikiem **tsnì** *w przypadku niektórych czasowników* (§6.19.7).

6.9. Imiesłowy i odsłowniki

6.9.1. Imiesłowy. W Na'vi imiesłowy mają ograniczone użycie —mogą być użyte jako przydawka, nigdy jako orzecznik. Ponieważ traktowane są jak przymiotniki, łączą się z rzeczownikami przy pomocy zrostka **-a-** (§3.5.1), **palulukan atusaron lu lehrrap** *polujący thanator jest niebezpieczny*. \mathcal{F}

6.9.1.1. Niektóre słowa pochodne tworzone są z imiesłowów, w takich przypadkach mogą być one użyte swobodnie, na przykład **lu nga txantslusam** *jesteś mądry/a*, od imiesłowu przymiotnikowego czynnego **tsl<us>am**. \mathcal{F}

¹⁰ Pozostali kandydaci: **sto** *odmawiać*, **flä** *powieść się*, **hawł** *przygotować*, **rangal** *życzyć*.

¹¹ Patrz też §6.8.4.

6.9.1.2. Imiesłowy od czasowników tworzonych konstrukcją z **si** są traktowane jak pojedyncze słowo. Pisane są z myślnikiem łączącym **si** i drugie słowo, a zrostek **a** jest dołączany do całego wyrażenia, nie tylko **si**:

srung-susia tute
tute asrung-susi

Obie konstrukcje znaczą *osoba pomagająca*.

6.9.2. Odsłowniki. Każdy czasownik może być zamieniony na rzeczownik odsłowny czyli nazywający czynność opisywaną przez czasownik (§5.1.4.1). Mogą być one użyte jako przyimki (§6.6.2), ale nie mogą być podmiotem ani dopełnieniem bliższym, **tìyusom 'o' lu jedzenie jest zabawne**. Wi-
ki(18/6/2010) F

6.9.2.1. W językach europejskich odsłownik może być podmiotem lub częścią podmiotu („przebiegnięcie maratonu jest trudne”). W Na’vi takie przypadki wymagają użycia **fi’u** lub **tsa’u** (§6.17.4), **fwa yom teylut 'o' lu jedzenie teylu jest zabawne**. UItxa(3/10/2010) F

6.10. Strona zwrotna

6.10.1. Strona zwrotna. Wrostek strony zwrotnej <äp> oznacza, że podmiot wykonuje czynność sam na sobie. Podmiot jest w mianowniku, nie ergatywie, na przykład **oe tsäpe’a widzę się**. F

6.10.2. Nieprzechodność. Wrostek strony zwrotnej może być również użyty do stworzenia czasownika nieprzechodnego,¹² na przykład **win säpi spieszyć się**.

6.10.3. Strona wzajemna. Kiedy czasownik w stronie zwrotnej pojawia się z przysłówkiem **fitsap wzajemnie** oznacza to stronę wzajemną, **mefo fitsap mäpoleyam tengkrr tsngawvik** F
ich dwoje tuliło si wzajemnie płakali. NT(30/10/2011)

6.11. Strona sprawcza

Wrostek strony sprawczej <eyk> zwiększa przechodność czasownika, dodając kolejny element. Z tej przyczyny wszystkie czasowniki w stronie sprawczej są przechodnie, co wymusza użycie ergatywu w podmiocie.

6.11.1. Strona sprawcza czasownika nieprzedniego. Kiedy czasownik nieprzechodni występuje w stronie sprawczej, wykonawca czynności, który wcześniej był w mianowniku, teraz występuje w bierniku.

Oe kolä neto odszedłem.
Pol oeti keykolä neto sprawiła, że odszedłem.

¹²Osoby znające języki romańskie znają dobrze taką konstrukcję¹³, *je me lave*, a *je lave mavoiture*.

¹³W języku polskim występuje podobna konstrukcja *wiersz tłumaczy całe życie*, a *wiersz tłumaczy się całe życie* (przyp. tłum.).

6.11.2. Strona sprawcza czasownika przechodniego. Kiedy czasownik przechodni występuje w stronie sprawczej, wykonawca czynności, który wcześniej był w mianowniku, wystąpi w celowniku. To sprawia, że element występujący w bierniku, nie zmienia się.

Neytiril yerikit tolaron *Neytiri upolowała yerika.*

Eytukanil Neytirir yerikit teykolaron

Eytukan sprawił, że Neytiri upolowała yerika.

F

6.11.2.1. Wykonawca czynności może być również oznaczony przyimkiem **fa**, *przy pomocy*. To w pewien sposób przesuwa to uwagę z wykonawcy czynności na sprawcę czynności albo obiekt.

Neytiril yerikit tolaron *Neytiri upolowała yerika.*

Eytukanil fa Neytiri yerikit teykolaron

Eytukan upolował yerika przy pomocy Neytiri.

F

6.12. Pominięcie dopełnienia

Przeważnie czasownik przechodni może połączyć się z podmiotem w mianowniku, a nie ergatywie. Stosuje się to kiedy dopełnienie bliższe uważane jest za nieistotne lub gdy istotna jest tylko czynność. Na przykład, **oe taron poluje** jest stwierdzeniem ogólnym o czynności, a to co jest upolowane nie jest istotne.

6.12.1. Pominięte dopełnienie. Należy odróżnić taką sytuację od pominięcia dopełnienia, które istnieje w kontekście. Na przykład,

Ngal ke tse'a txepit srak? *Nie widzisz ognia?*

Oel tse'a. *Widzę (go).*

Tutaj dopełnienie jest zwyczajnie niewspomiane, a nie zanichane, dlatego dalej występuje konstrukcja jak dla zdania przechodniego.

6.12.2. Strona sprawcza. Nie ma możliwości rozróżnienia pominiętego dopełnienia w przypadku strony sprawczej. Na przykład zdanie **oel poru teykaron sprawiam, że poluje** może być rozumiane zarówno jako **po taron poluje** (*na coś, co nie jest istotne*) jak i **pol taron poluje** (*na coś konkretnego*).

6.13. Nakazy

6.13.1. Brak odmiany. Nakazy w Na'vi nie wymagają żadnego specjalnego wrostka. Rozkazy są tworzone z rdzeni czasowników, **Kä! Kä! Idź! Idź!**, **mefoti yim związać ich!** Zaimek może być także wspomniany, **'awpot set ftkey ay-ngal** (*wy) wybierzcie teraz jednego*. *A*

F

6.13.2. Z trybem łączącym. Nakaz może również używać wrostka trubu łączącego <iv>. Frommer powiedział, „we wczesnej historii języka prawdopodobnie występowało odróżnienie formy powszechnej oraz uprzejmej (<iv> będące tą bardziej uprzejmą), ale to już nie występuje. Używane są zamiennie. Więc by powiedzieć ‘Idź!’ można użyć albo **kivä**, albo tylko **kä**.”

6.13.3. Zakazy. Zakazy nie są tworzone przy pomocy zwykłego przyimka negacji **ke**, ale raczej przy użyciu słowa **rä'ä**, jak w **rä'ä hahaw** *nie śpij*.

6.13.3.1. W przypadku czasowników tworzonych konstrukcją **si, rä'ä** pojawia się pomiędzy czasownikiem, a **si, txopu rä'ä si** *nie bój się, tsakem rä'ä sivi* *nie rób tego (tej czynności)* (patrz też §6.15.1.1).

6.14. Pytania

6.14.1. Pytania tak, nie. Proste pytania tak, nie oznaczane są partykułą **srak(e)**. Kiedy partykuła ta pojawia się na końcu zdania, na ogół występuje jako **srak**, dłuższa wersja **srake** pojawia się w innych miejscach w zdaniu. **Ngaru lu fpom srak?** *Masz się dobrze?* F

6.14.2. Ftxey... Fuke. Oprócz **srak(e)** pytania tak, nie mogą być tworzone przy pomocy idiomu używającego **ftxey** *wybierać* oraz **fuke** *lub nie*. Można powiedzieć albo **srake nga za'u?** *idziesz?*, F albo **ftxey nga za'u fuke** *idziesz czy nie?* F [Wiki\(24/3/2010\)](#)

6.14.3. Pytania z przysłówkami pytającymi. Użycie słowa zawierającego **-pe+** jest wystarczające do stworzenia pytania, **kempe si nga?** *co robisz?* W wielu językach takie słowo musi rozpoczynać zdanie. Na'vi nie ma takich wymagań, **fiswiräti ngal pelun molunge fitsenge?** *A dlaczego przyprowadziłaś tu to stworzenie?* A

6.14.4. Pytania rozłączne. W Na'vi pytania rozłączne (ang. „right?”, fr. „n'est-ce pas?”)¹⁴ oznaczane są przy pomocy **kefya srak** lub **kefyak** (pochodzący od **ke fifya srak?**). [Wiki\(1/3/2010\)](#)

6.14.5. Pytania retoryczne. Pytania odnośnie których zadający nie oczekuje odpowiedzi oznaczane są wrostkiem <ats>, **pol pesenge tatsok?** *gdzieżesz może ona być? srake pxefo li polähatsen?* *ciekawe czy ta trójka już dotarła.* [NT\(30/10/2011\)](#) F

6.15. Przeczenie

6.15.1. Przeczenie proste. Przyimek **ke** jest używany w zdaniach przeczących, **fitxon na ton alahe niwotx pelun ke lu teng?** *czemu ta noc nie jest jak inne?* F

6.15.1.1. Z czasownikami utworzonymi konstrukcją z **si, ke** pojawia się przed **si**, jak w **po pamrel ke si** *nie pisze*. Akcent w zdaniu przesówa się z rzeczownika albo przymiotnika przy czasowniku **si** na **ke, pamrel ke si** (patrz też §6.13.3).

6.15.1.2. Tryb rozkazujący jest zaprzeczany przysłówkiem **rä'ä**. Patrz §6.13.3.

6.15.2. Negacja pleonazmowa. W przypadku użycia zanegowanego przysłówka lub zaimka (§3.4) pojawianie się **ke** przy czasowniku nadal jest wymagane, **ke'u ke lu ngay** *nic nie jest prawdziwe, slä ke stä'nì kawrr* *ale (on) nigdy (jej) nie złapie.* [Wiki\(2/5/2010\)](#) F

6.15.2.1. Kiedy przedimek **fra-** jest negowany czasownik jest również zaprzeczany, **ke frapo ke tslolam** *nie każdy zrozumiał.* [Ultxa\(3/10/2010\)](#) F

6.15.3. Kaw'it. Słowo lub fraza może być wyróżnione dla zaprzeczenia przy pomocy **ke... kaw'it** *wcale nie*, jak w **fo ke lu 'ewan kaw'it** *wcale nie są młodzi.* [Wiki\(6/4/2010\)](#)

¹⁴w języku polskim „czyż nie?” (przyp. tłum.)

6.16. Zdania złożone

6.16.1. Czas i aspekt w zdaniach złożonych. Czy zdanie podrzędne zgadza się pod względem czasu, aspektu i trybu ze zdaniem nadrzędnym?

6.16.2. Zdania przyczynowe. Zdania przyczynowe używają spójnika **fte** (**fteke** zaprzeczony) oraz trybu łączącego, **sawtute zera'u fte fol Kelutralti skiva'a** *ludzie nieba nadchodzą by zniszczyć Domowe drzewo.*

6.16.2.1. W Na'vi konstrukcja przyczynowa jest używana często tam, gdzie języki europejskie użyłyby bezokolicznika, **pxiset ke lu oeru krr fte ti'eyngit tivìng** *teraz nie mam czasu by dać* \mathcal{F} *odpowiedź.*

6.16.3. Asyndeton. Krótkie, równoległe zdania¹⁵ mogą być połączone bez użycia spójników. **Yola krr, txana krr, ke transten** *nie ważne ile czasu to zajmie, dosłownie krótko, długo, nie* \mathcal{F} *istotne; 'uo a fpi rey'eng Eywa'evengmì 'Rrtami tsranten nìtxan awngaru nìwotx* \mathcal{F} *coś* \mathcal{F} *bardzo istotnego nam wszystkim dla Równowagi Życia zarówno na Pandorze jak i na Ziemi; lora* \mathcal{F} *ayli'u, lora aysäfpìl* *piękne słowa i piękne pomysły.*

6.16.3.1. Dwa czasowniki padające po sobie bez spójników oznaczają czynności następujące po sobie, **za'u kaltxì si ko!** *chodź, (a potem) przywitaj się!* \mathcal{F}

6.17. Zdania podrzędnie złożone i opisujące

6.17.1. Partykuła „a”. W Na'vi zdania podrzędnie złożone tworzone są przy użyciu partykuły **a**. Tak jak w przypadku wyrażenia rzeczownikowych, zdanie podrzędne może poprzedzać lub występować po elemencie, który modyfikuje, **po tsane karmä a tsengit ke tsìme'a oel** \mathcal{F} *widziałem miejsca do którego poszedł, palulukana a teraron lu lehrrap thanator, który poluje,* \mathcal{F} *jest niebezpieczny.*

6.17.1.1. Zwróć uwagę, że **a** jest partykulą, a nie zaimkiem i nie odmienia się przez przypadki.

6.17.2. Hierarchia zdań. Kiedy trzon¹⁶ zdania jest podmiotem lub dopełnieniem bliższym, jest pomijany,

Ngal tse'a a tute lu eyktan. *Osoba, którą widzisz, jest wodzem.*

Ngati tse'a a tute lu eyktan. *Osoba, która cie widzi, jest wodzem.*

Dla innych przypadków lub zdań przyimkowych trzeba użyć zaimka — **po** dla trzonu żywotnego oraz **tsaw** dla nieżywotnego.

poru mesyal lu a ikran *ikran, który ma dwa skrzydła* \mathcal{F}

Po tsane karmä a tsengit ke tsìme'a oel. \mathcal{F}

Nie widziałem miejsca, do którego szła.

Fìpo lu tute a oe pohu perängkxo.

To jest osoba, z którą rozmawiam.

¹⁵Czyli zdania używające tych samych wzorców gramatycznych.

¹⁶„Trzon” zdania podrzędnie złożonego to rzeczownik opisywany przez zdanie podrzędne. Ma znaczenie syntaktyczne zarówno w zdaniu nadrzędnym jak i podrzędnym.

6.17.3. Inne zdania podrzędne. W językach europejskich rzeczownik może być modyfikowany przez wyrażenie poprzedzające go („człowiek na księżycu”), Na’vi dołącza takie wyrażenia do rzeczownika partykułą **a**, jak w **fipo lu vrrtep a mì sokx atsleng to demon w fałszywym ciele**, *A ngeyä teri faytele a aysänumeri twoje instrukcje odnośnie tych problemów.*

6.17.3.1. Odcienie kolorów mogą być doprecyzowane przymikiem **na** (*tak*) jak (§6.5.25). Wyrażenie takie użyte do opisu łączone myślnikami i traktowane jak zwykły przymiotnik. Tak więc od **ean na ta’leng** *niebieski jak skóra* (Na’vi):

Fisyulang aean-na-ta’leng lor lu nìtxan.
Fisyulang ata’lengna-ean lor lu nìtxan.
Ean-na-ta’lenga fisyulang lor lu nìtxan.
Ta’lengna-eana fisyulang lor lu nìtxan.

6.17.3.2. Pojedyncze przymyki mogą również być użyte do opisywania, **ke zasyup li’Ona ne kxutu a mifa fu a wrrpa Li’Ona nie podda się wrogowi wewnętrznemu czy zewnętrznemu.**

6.17.4. Zdania podrzędnie złożone. Zdanie nadrzędne może być utworzone przy pomocy partykuły **fi’u** albo **tsa’u** łączącej z drugim zdaniem. Jest to na tyle częste, że niektóre złączenia tych zaimków i innych partykuł ulegają skróceniu (patrz §3.4.2).

6.17.4.1. Jak wcześniej, zaimek musi być odmieniony by odpowiadał swojej funkcji w zdaniu głównym. Na przykład w mianowniku (**fwa**) jako podmiot nieprzechodniego czasownika **lu**:

Law lu oeru fwa nga mì reltseo nolume nìtxan.
Jasne jest dla mnie, uczyłeś się dużo o sztuce.

W przypadku tematycznym (**a fi’uri**) z **irayo si**:

Ngal oeyä ’upxaret aysuteru fpole’ a fi’uri, ngaru irayo seiya oe nìtxan.
Bardzo dziękuję za wysłanie wiadomości ludziom.

Jako dopełnienie bliższe (**futa**) czasownika **omum**:

Ulte omum oel futa tifyawìntxuri oeyä perey aynga nìwotx.
Wiem też, że wszyscy czekacie na moje przewodnictwo.

6.17.4.2. Bardzo często niektóre czasowniki czy idiomy będą wymagały którejś z powyższych konstrukcji. Na przykład, zdania z czasownikiem **omum** *wiedzieć* najczęściej łączą się z biernikiem (przeważnie **futa** albo **a fi’ut**).

6.17.4.3. Analogicznie można użyć odpowiednich form **tsa’u**. Różnica pomiędzy **fi’u**, a **tsa’u** jest taka, że formy **tsa’u** mogą być użyte, kiedy odnoszą się do czegoś wspomnianego dużo wcześniej w rozmowie, lub czegoś co było wcześniej omawiane. Jednakże to subtelne rozróżnienie nie jest wymagane, a formy **fi’u** są zawsze poprawne. **Przykładowa rozmowa używająca obu?** Wiki(18/6/2010)

6.17.4.4. Rzeczownik **tìkin** *potrzeba* wymaga zdania podrzędnego w idiomie „potrzebować”, **awngaru lu tìkin a nume nì’ul** *potrzebujemy uczyć się więcej* (dosł. „mamy potrzebę, by uczyć się więcej”). Może być użyty również bezosobowo, **lu tìkin a ... jest potrzeba, by ...**

6.17.5. Zdania podrzędnie złożone z przyimkami. Tego typu zdania mogą być użyte z niektórymi przyimkami tam, gdzie języki europejskie użyłyby spójnika i odsłownika. **Oe ke tsun stivawm fayfneli'u luke fwa sngä'i tsngivawvik** *nie mogą słuchać takich słów bez zaczęcia płaczu*.

6.17.5.1. Lista dopuszczalnych połączeń byłaby mile widziana. Sre i maw łączą się z fwa lub krr? Inni kandydaci: **fpi, mïkam, mungwrr, pxel/na, vay?**

6.17.6. Rzeczownik jako spójnik. Istnieje kilka konstrukcji w Na'vi używających rzeczowników i opisujących je partykuł w roli spójników. Z tej przyczyny spójniki mogą mieć dwie formy — jedna jeśli pojawia się na końcu zdania oraz druga jeśli na początku. Często wyrażenia te łączą się w jedno słowo czasem ze zmianą w wymowie.

	na początku	na końcu	
<i>po</i>	mawkrra	akrrmaw	od maw krr a
<i>ponieważ</i>	talun(a)	alunta	od ta lun a
<i>ponieważ</i>	taweyk(a)	aweykta	od ta oeyk a
<i>kiedy</i>	krr a	a krr	
<i>od (o czasie)</i>	takrra	akrrta	od ta krr a

Ti'eyngit oel tolel a krr, ayngaru payeng *kiedy* otrzymam odpowiedź, powiem wam może \mathcal{F} również być **krr a ti'eyngit oel tolel**, ... [Wiki\(1/2/2010\)](#) [Wiki\(1/2/2010\)](#) [NT\(15/8/2011\)](#)

6.18. Zdania warunkowe

W Na'vi zdania warunkowe poprzedzone są spójnikiem **txo jeśli**. Zdanie wynikające może być opcjonalnie rozpoczęte przez **tsakrr to**.

6.18.1. Ogólne. Brak przykładów narazie.

6.18.2. Przyszłe warunkowe. W językach europejskich zdania przyszłe warunkowe używają czasu teraźniejszego w warunku oraz przyszłego w wyniku, „Robisz to, to zrobię tamto.” W Na'vi warunek używa trybu łączącego, a wynik czasu przyszłego, **pxan l<iy>u txo ni'aw oe ngari** / \mathcal{F} **Tsakrr nga Na'viru yomt<iy>ing** *Tylko jeśli jestem wart cię / nakarmisz Ludzi.*

6.18.3. Hipotetyczne. Brak przykładów narazie.

6.18.4. Kontrafaktyczne. Brak przykładów narazie.

6.18.5. Tryb rozkazujący w zdaniu warunkowym. Kiedy tryb rozkazujący jest używany jako wynik warunku, tryb rozkazujący i jego reguły gramatyczne zastępują zasady zdań warunkowych. Na przykład, zdanie warunkowe, przyszłe z trybem rozkazującym w wyniku, **txo tsive'a ayngal keyeyt, rutxe oeru piveng** *jeśli widzicie błędy, to proszę powiedzcie mi.* \mathcal{F}

6.19. Spójniki

Ta sekcja opisuje spójniki nieomawiane wcześniej, a które zasługują na wspomnienie. Pominięte są te, które nie wymagają żadnego dodatkowego komentarza.

6.19.1. Alu. Alu jest głównie używane z rzeczownikami tworzącymi przedawkę, **tskalepit oel toling oeyä tsmukanur alu İstaw** *dałem kuszę memu bratu İstawowi*. Należy zwrócić uwagę, że rzeczownik po **alu** jest w mianowniku. NT(16/7/2010) F

6.19.1.1. Alu może być użyte również w rozmowie by zaznaczyć przeformułowanie, jak „inaczej mówiąc” lub „innymi słowy”. **Txoa livu, yawne lu oer Sorewn... alu... ke tsun oeng muntxa slivu** *Wybacz, ale kocham Sorewn... więc... nie mogę się z tobą ożenić.* F

6.19.1.2. W rozmowach o gramatyce i języku, **alu** może doprecyzowywać omawiane słowo lub konstrukcję, **tsalsungay tsali’u alu zeykuso lu eyawr mimi to, słowo zeykuso jest poprawne, li’uri alu tskxe pamrel fyape?** *jak pisze się słowo ‘tskxe’?* F

6.19.2. Ftxey. Oprócz tworzenia pytań tak, nie (§6.14.2), **ftxey** może być użyte do określenia czy... czy..., **silpey oe, ... frapo —ftxey sngä’iyu ftxey tsulfātu — tsìyevun fitsenge rivun ’uot lesar Mam nadzieję, że ... każdy —czy to początkujący czy też eksert — będzie mógł znaleźć coś użetycznego.** F

6.19.3. Fu. Spójnik **fu**, *lub*, może być użyte do łączenia wyrażen rzeczownikowych lub czasownikowych. **Ke zasyup li’Ona ne kxutu a mifa fu a wrpa Li’Onanie podda się wrogowi we-wnętrznemu czy zewnętrznemu. Ale narazie brak przykładów wyrażen czasownikowych...** F

6.19.4. Ki. Spójnik **ki**, *ale raczej, a zamiast*, łączy się z zanegowanym przysłówkiem **ke**. Należy odróżnić to od **slä** *ale*. **Nga plltxe ke nifyeyntu ki ni’eveng** *nie mówisz jak dorosły ale raczej jak dziecko.* NT(16/7/2010) F

6.19.5. Si. Spójnik **si** *i* używany jest do wylistowywania i łączenia podobnych elementów. Nie jest używany do łączenia zdań, do czego służy **ulte** (§6.19.8). **Lu pilokur pxesikan si pxfne’upxare blog ma trzy cele i trzy typy wiadomości, ma smukan si smuke** *bracia i siostry.* F

6.19.5.1. Chocia **si** najczęściej łączy wyrażenia rzeczownikowe, zaimki i przymiotniki, może również łączyć pokrewne czasowniki, **sänume sivi poru fte pivlltxe si tiviran niayoeng** *naucz go mówi i chodzi jak my.* A

6.19.5.2. Si może występować jako enklityka (§2.1.5.3). W takich sytuacjach występuje po słowie lub wyrażeniu, które dołącza do listy, **ta ’eylan karyusi ayngeyä, Pawl od waszego przyjaciela i nauczyciela, Paula, tsakrr paye’un sweya fya’ot a zamivunge oel ayngar ayli’ut horentisi li’fyayä leNa’vi** *wtedy określę najlepszy sposób dostarczenia wam słów i zasad języka Na’vi.* F

6.19.6. Tengkr. Znaczenie **tengkr**, *kiedy, podczas gdy* wymaga użycia aspektu niedokonanego, **fitxon yom tengkr teruvon** *tej nocy jemy pochylając się.* Wiki(14/3/2010) F

6.19.7. Tsnì. Spójnik **tsnì** *że* wprowadza rodzaj zdania, który sprawia, że czasownik występuje w trybie łączącym, **ätxäle si tsnì livu oheru Uniltaron** *uprzejmie proszę o Senne Polowanie, silpey oe tsnì fitioeykting law livu ngaru set mam nadzieję, że to wyjaśnienie jest teraz dla was jasne.* **To czasownik wymaga użycia trybu łączącego czy konstrukcja?** F

6.19.7.1. Tsnì zdaje się być używane gdy w zdaniu głównym występują konstrukcje nieprzechodnie.

6.19.8. Ulte. Spójnik ten łączy zdania, **oel ngati kameie, ma tsmu-kan, ulte ngaru seiyi irayo** *widzę cię bracie i dziękuję.* Nie mylić z **si** (§6.19.5).

6.20. Cytowanie

6.20.1. San...sìk. Na'vi nie używa mowy zależnej (*Powiedział, że poszli*), ale w zamian używa cytatów umieszczając cytowane słowa pomiędzy partykułami **san** i **sìk**, na przykład **slä nì'i'a tsun oe pivlltxe san Zola'u nìprte' ne pìlok Na'viteri sìk!** *ale teraz mogę wreszcie powiedzieć „witam na blogu Na'viteri”*. NT(31/8/2011) F

6.20.1.1. Jeśli początek lub koniec cytatu jest początkiem lub końcem wypowiedzi, odpowiedni element pary **san...sìk** może być pominięty.

1. **Poltxe Eytukan san oe kayä sìk, slä oel pot ke spaw.** F

Eytukan powiedział, że pójdzie, ale nie wierzę mu.

2. **Poltxe Eytukan san oe kayä.**

Eytukan powiedział, że pójdzie.

W (2), ponieważ nic nie znajduje się po cytacie, nie ma potrzeby zamykania go za pomocą **sìk**. Wiki(21/1/2010)

6.20.2. Pytania. Bezpośrednie cytowanie czyjejegoś pytania używa tego samego mechanizmu, **polawm po san srake Säli holum sìk** *spytał czy Sally poszedł*, dosłownie *spytał „Sally poszedł?”*. Wiki(24/3/2010) F

6.20.2.1. Z **pawm**, ale nie z innymi czasownikami określającymi mowę, **san...sìk** może być pominięte, **Polawn po, Neytiri pesenge kä?** *spytał gdzie szła Neytiri*. NT(31/8/2011) F

6.20.3. Przechodność. Kiedy czasownik określający mowę łączy się z **san...sìk** jest nieprzechodni, **po poltxe san srane powiedziała „tak”**. Utxa(2/10/2010)

6.20.3.1. Kiedy czasownik określający mowę ma dopełnienie bliższe jest przechodni, **pol poltxe fi'ut powiedziała to, oel poru pasyawm tsat zapytam go o tamto**. NT(31/8/2011)

6.20.4. Cytaty w zdaniach podrzędnych. Oprócz pary **san...sìk** cytowana wypowiedź może być dołączona partykułą **a** do rzeczowników **fmawn** *wieść*, **tì'eyng** *odpowiedź* oraz **fayli'u** *te słowa* (odnośnie skróceń patrz §3.4.3). NT(31/8/2011)

czasownik	cytowanie
plltxe <i>mówić</i>	san...sìk, fayli'u
stawm <i>słyszeć</i> , peng <i>opowiadać</i>	fmawn
pawm <i>pytać</i>	san...sìk, tì'eyng , nic
vin <i>pytać (o)</i>	tì'eyng

Taka konstrukcja nadal używa cytowania,

Poltxe pol fayluta oe new kivä. *Powiedziała, że chce iść.* F

Dosł. „Powiedziała: Chcę iść.”

Ngal poleng oer fmawnta po tolerkup. *Mówiłeś mi, że zmarł.* F

Volin pol tì'eyngit a Neytiri kä pesengne.

Spytał, gdzie szła Neytiri.

6.20.4.1. Inne czasowniki wymagające cytowania mogą używać zdań podrzędnych z **tì'eyng**,

Ke omum oel teyngta fo kä pesengne.

Nie wiem, gdzie idę.

F

Teynga lumpe fo holum ke lu law.

Dlaczego odeszli, nie jest jasne.

F

6.21. Partykuły

6.21.1. Ko. Partykuła **ko** pojawiająca się na końcu zdania używana jest do tworzenia różnych propozycji, wliczając takie znaczenia jak „zrobmy coś”, „nie sądzisz, że...”, „czemuż by nie...”. Często słyszane w filmie, **makto ko jedźmy**.

6.21.2. Nang. Partykuła ta oznacza zaskoczenie, okrzyk lub zachętę. Zawsze kończy zdanie i pojawia się koło przesłówek jakościowych, takich jak **nìngay**, **nìtxan**, **fitxan** itp. **Txantsana sipawm apxay fitxan lu ngaru nang!** *masz tyle wspaniałych pytań!* **Ngari tswintsyip sevin nìtxan lu nang!** *jaki masz piękny warkoczyk!*

F

6.21.3. Pak. Partykuła ta występuje po słowie, z którym się łączy i oznacza niedocенienie, **tsamsiyu pak!** *wojownik? serio?*

6.21.4. Tut. Partykuła ta oznacza kontynuację, jak do tej pory widziana tylko w przypadku odpowiadania pytaniem na pytanie w rozmowie,

A: **Ngaru lu fpom srak?** *Jak się masz?*

B: **Oeru lu fpom. Ngaru tut?** *Dobrze, a ty?*

6.21.5. Tse. Partykuła ta oznacza wahanie, *cóż*. Słowo „cóż” używane jest wielu różnych sytuacjach.

6.22. Inne używane słowa

6.22.1. Sweylu. Składnia tego czasownika znaczącego „mieć powinność” (od **swey lu najlepiej jest**) zmienia się w zależności od tego czy dotyczy czynności, która jeszcze się nie dokonała, czy też zdarzenia, które już miało miejsce.

6.22.1.1. Odnosząc się do przyszłych wydarzeń, używa się **txo** wraz z trybem łączącym, **sweylu txo nga kivä** lub **nga sweylu txo kivä** *byłoby dobrze, gdybyś (ty) poszedł/poszła*. Zwróć uwagę, że negacja pojawia się w zdaniu z **txo**, **sweylu txo nga ke kiä** lub **nga sweylu txo ke kivä** *byłoby dobrze, gdybyś nie szedł/szła*.

F

F

6.22.1.2. W przypadku rzeczy, które już się dokonały, stosuje się **fwa** albo **tsawa** z czasem przeszłym albo aspektem dokonanym,

Tsenu: **Spaw oe, fwa po kolä längu kxeyey.**

Uważam, że to, że poszedł/poszła, to błąd.

F

Kamun: **Kehe, kehe! Sweylu fwa po kolä!**

Nie, nie! Dobrze, że poszedł/poszła!

Zwróć uwagę na fakt, że dotyczy to decyzji która zapadła i była słuszna, a nie niedokończonej, minionej czynności.

7. Użycie języka i rozmowa

W poprzednich rozdziałach omawiane były dźwięki, słowa i zdania w Na'vi. Większą część tamtej rozprawy stanowiły zestawy regół. Rozdział ten poświęcony jest analizie języka o stopień wyższej niż zdanie — konwersacji, narracji oraz kontekstowi w jakim język jest używany, a co lingwiści określają wspólnym mianem użycie języka. Nie można stosować tu prostych regół więc koniecznym jest by zmienić formę.

7.1. Kolejność części zdania

7.1.1. Wolny szyk zdania. Na'vi określany jest jako język posiadający wolny szyk zdania. Może być to trochę mylące, gdyż w ujęciu lingwistycznym oznacza to coś trochę innego. Można raczej powiedzieć, że Na'vi ma dowolną kolejność części zdania¹. W obrebie pojedynczej części zdania, szyk słów może być dość ograniczony. Nie można umieszczać fragmentu jednej części zdania wewnątrz innej. Na przykład w zdaniu **ayoel tarmaron tsawla yerikit** *polowaliśmy na dużego yerika*, nie można rozbić dopełnienia **tsawla yerikit** tworząc ***tarmaron tsawla ayoel yerikit** czy ***ayoel tsawla tarmaron yerikit**.

7.1.1.1. W przypadku złożonych wyrażeń możliwe jest by rzeczownik w dopełniaczu był oddzielony od drugiego rzeczownika zdaniem podrzędnym, **ngeyã teri faytele a aysãnumeri** *jeśli chodzi o twoje instrukcje na temat problemów*.

7.1.2. SOV, SVO, VSO. Wiele języków naturalnych można łatwo pogrupować na podstawie domyślnego szyku zdania dla podmiotu, orzeczenia i dopełnienia, skracanych na ogół jako S(podmiot), V(orzeczenie) i O(dopełnienie). W języku angielskim obowiązuje szyk SVO, japońskim SOV. Języki z wolnym szykiem zdania ciężko zaklasyfikować w tym systemie, chociaż często przeważają pewne układy². Analizując Na'vi Frommera oraz uwzględniając tylko zdania mające wszystkie te trzy części zdania można określić, że dominujące są trzy szyki zdań: SVO, SOV i VSO, z małym odsetkiem ostatniego. Pozostałe, takie jak OVS czy OSV, są dużo rzadsze³.

¹ *Część zdania* oznacza tutaj konstrukcję większą niż słowo, ale mniejszą niż zdanie. Część zdania jest zbiorem słów, które funkcjonują jako pojedyncza jednostka gramatyczna. Dla przykładu w zdaniu „wielki, zły wilk zjadł babcię Czerwonego Kapturka”, wyrażenie „wielki, zły wilk” jest pojedynczą częścią zdania pełniącą funkcję podmiotu, czasownik „zjadł” występuje samodzielnie, a „babcia Czerwonego Kapturka” jest wyrażeniem pełniącym rolę dopełnienia bliższego. Czasem część zdania może być pojedynczym słowem („zjadł ją” — każde słowo stanowi inną część zdania), a czasem może być dużo bardziej skomplikowana.

² Dla przykładu w języku polskim dominujący jest szyk SVO: „Ala ma kota.”. (przyp. tłum.)

³ Statystyka ta oparta jest głównie na dwóch największych źródłach tekstów Frommera w Na'vi: jego wpisów na blogu oraz komentarzy na stronie MaSempul.org.

7.1.3. Wpływy szyku zdania. Zmiana szyku zdania może niekiedy prowadzić do innej odmiany słów.

7.1.3.1. Jeśli szyk zdania jest taki, że czasownik modalny i konotowany, przechodni stykają się, a podmiot i dopełnienie bliższe również sąsiadują ze sobą, oba czasowniki mogą być odebrane jako jeden przechodni. Na przykład w zdaniu **oe teylut new yivom chce zjeść teylu** występuje \mathcal{F} spodziewana, poprawna odmiana z podmiotem w mianowniku, a dopełnieniem w bierniku (§6.8.3). Jednak w niektórych przypadkach podmiot może wystąpić w ergatywie. Przykłady w kolejności od najbardziej, do najmniej dopuszczalnych:

<u>Oel</u> teylut new yivom.	powszechnie uznawane ⁴
Teylut <u>oel</u> new yivom.	dopuszczalne w około 50% przypadków
New yivom teylut <u>oel</u> .	dopuszczalne w około 30% przypadków
*New yivom oel teylut.	całkowicie niedopuszczalne

7.1.4. Nacisk. Dzięki wolnemu szykowi zdania języki nie wykorzystują kolejności słów w składni i mogą używać jej swobodnie w celu oddania innych elementów, takich jak styl, zaakcentowanie czy skupienie się na czymś. Jedyną rzeczą jaką Frommer powiedział na temat szyku zdania jest „koniec zdania jest miejscem, na które kładziemy ”nacisk””. Można to zinterpretować, że w celu zaznaczenia istotności elementu, należy umieścić go na końcu zdania. Zwróć uwagę jak Frommer wyjaśnił poniższe zdanie:

Fkxelit a tsawfa poe ioi säpalmi ngolop Va’rul. \mathcal{F}
Naszyjnik, który nosiła stworzyła Va’ru.

7.1.5. Strona bierna. Strona bierna jest jednym ze sposobów przekazania informacji w sposób jasny i klarowny dla odbiorcy. W stronie biernej podmiotem zdania staje się odbiorca czynności. Przykładowo w zdaniu „zakonnica została przejechana przez samochód” główną częścią wypowiedzi jest zakonnica nie zaś pojazd⁵. Na’vi nie posiada strony biernej, jednak Frommer sugeruje by w takim przypadku użyć szyku OSV („zakonnice samochód przejechał”) jako jeden ze sposobów przekazania takiej informacji (patrz również fko, §6.3.3.2).

7.2. Temat - opis

Konstrukcja temat - opis ideowo jest dość prosta: „temat” wprowadza to czego dotyczy reszta zdania, a opis tworzy wyrażenie opisujące go. Chociaż wiele języków naturalnych tworzy konstrukcje oparte na tej koncepcji, to jest ona dość obca językom europejskim. Utrudnia to znacznie tłumaczenie, które jednocześnie oddaje znaczenie oryginału i wyjaśnia omawiane zagadnienie. W tej części w przykładach często użyte będą frazy takie jak „jeśli chodzi o” czy „nawiązując do”, ale stanowi to jedynie obejście problemu, użyte wyłącznie dla zachowania przejrzystości.

Szyk	Blog	Ma Sempul	Razem
SVO	2	3	5
SOV	4	1	5
VSO	5	2	7
OVS	0	1	1
OSV	0	2	2

⁴Zgodnie z blogiem Frommiera „...zawsze, ale najczęściej w sytuacjach formalnych.”

⁵Można nawet pominąć wykonawcę czynności i powiedzieć „zakonnica została przejechana”.

7.2.1. Przypadek tematyczny. W Na'vi temat mogą tworzyć jedynie rzeczowniki, wyrażenia rzeczownikowe albo zaimki. Oznaczany jest on przypadkiem tematycznym (**-ri, ìri**). Bardziej złożone tematy mogą tworzyć zdanie podrzędne (§6.17.4).

7.2.2. Znaczenie. Temat może być szczególnie kłopotliwy dla osób niezaznajomionych z tym konceptem, ponieważ prawie każda część zdania może tworzyć temat. Jednym z idiomatycznych zastosowań jest oznaczenie posiadania niezbywalnego (§6.4.6.3). Można go użyć również w miejsce dopełnienia bliższego:

Fayupxare layu aysngä'iyufpi, fte li'fyari awngeyä fo tsiyevun niftue niltsansi nivume. F

Wiadomość ta będzie dla początkujących, aby mogli nauczyć się naszego języka łatwo i dobrze.

Jednak temat może nie być związany z częścią zdania:

Ma oeyä eylan, faysänumviri rutxe fi'ut tslivam: . . . F

Moi przyjaciele, jeśli chodzi o te lekcje, proszę zrozumcie to: . . .

Ayngeyä sïpawmïri kop fmayi fitsenge tivng sï'eyngit. F

Jeśli chodzi o wasze pytania, spróbuję również odpowiedzieć (na nie) tutaj.

7.2.2.1. Temat może wprowadzać zdanie złożone jeszcze przed głównym spójnikiem,

Fori mawkrra fa renten ioi säpoli holum. F

Po założeniu gogli odeszli.

7.2.2.2. Jeden temat może mieć wiele opisów,

Poerï uniltïrantokxit tarmok a krr, lam stum niayfo, slä lu 'a'awa tiketeng F

— **natkenong, tsyokxïri ke lu zekwä atsing ki amrr.**

Jeśli chodzi o nią, kiedy posiadła awatar, była niemal jak oni, ale było kilka różnic — na przykład jeśli chodzi o jej rękę były nie cztery palce, ale pięć.

7.2.3. Użycie przypadku tematycznego. Każdy język naturalny ma swoje własne zasady i tendencje odnośnie użycia przypadku tematycznego. Na tym etapie trudno jest określić zasady jego stosowania, ale można, na podstawie tego co widzieliśmy do tej pory, wysnuć kilka wniosków. Po pierwsze, póki co Frommer nie używał konstrukcji temat-opis tak często, jak to ma miejsce w językach takich jak chiński czy japoński (w obu tych językach idea tematu jest istotna, choć w każdym na inny sposób). Po drugie, Frommer nie używa przypadku tematycznego by wprowadzać nowe wątki do dyskusji, ale raczej temat dotyczy obecnie omawianego lub jasno wynikającego z rozmowy.

Język angielski⁶ używa rodzajnika określonego *the* by określić, że element był już wspomniany w rozmowie. Na przykład mówiąc „I wanted to see *Avatar*, but the line was too long”, można użyć

⁶Przetłumaczenie przykładów z tego akapitu na język polski nie oddawałoby omawianego problemu, stąd też pozwoliłem sobie na pozostawienie ich w oryginale z nadzieją, że czytelnik ma chociaż podstawową znajomość języka angielskiego. (przyp. tłum.)

rodzajnika określonego odnośnie słowa *line* (kolejka) nie dlatego, że mowa o kolejkach, ale dlatego, że oglądanie popularnych filmów wiąże się ze stanem w kolejce. W komentarzach do jednego z ostatnich wpisów na blogu⁷ Frommer powiedział:

Ale jeśli informacja nie jest określona, przypadek tematyczny nie funkcjonuje tak sprawnie, ponieważ tematy są na ogół określone. Więc **'Upxareri ngaru pamrel soli trram** na pewno może oznaczać *napisałem do ciebie (tą jedną, konkretną) wiadomość wczoraj*. Czy może również znaczyć *napisałem do ciebie (jakąś tam, nieokreśloną) wiadomość wczoraj*? Ponieważ nie ma w Na'vi rodzajników jako takich i rzeczowniki mogą być określone albo nie, sądzę, że może. Jednak zdaje mi się to błędne.

Póki co omijanie tematów nieokreślonych zdaje się być najlepszym rozwiązaniem.

7.3. Język

7.3.1. Język formalny. Na'vi ma dwa sposoby uczynienia wypowiedzi ceremonialną lub formalną: poprzez użycie specjalnych zaimków (§3.2.3) lub wzrostku afektu <uy> (§3.6.4).

7.3.1.1. Zaimków formalnych można używać wielokrotnie po sobie **Sìfmetokit emzola'u ohel. Ätxäle si tsnì livu oheru Uniltaron** *Przeszedłem próbę. Uprzejmie proszę o Senne Polowanie.*

7.3.1.2. Podobnie jak z oznaczeniami czasu i aspektu, nie ma potrzeby powtarzać wzrostka **uy** po zaznaczeniu formalnego kontekstu wypowiedzi.

7.3.1.3. Powagę lub podniosłość wypowiedzi można zaznaczyć używając jednocześnie zaimków i wzrostków formalnych, **faysulfātuä tìkangkem oheru meuia luyu nìngay** *dzieło tych ekspertów* *jest dla mnie prawdziwym zaszczytem.* F

7.3.2. Język potoczny. Język potoczny najczęściej upraszcza gramatykę i skraca wyrażenia.

7.3.2.1. Czasowniki wyrażające subiektywne odczucie mogą wprowadzać zdanie podrzędne bez spójnika.

Uważam, że to, że poszedł/poszła, to błąd.

Spängaw oel futa fwa po kolä lu kxeyey. F

Potocznie: **Spaw oe, fwa po kolä längu kxeyey.** F

7.3.3. Język uproszczony. W użyciu wojskowym niektóre aspekty gramatyki ulegają zmianie lub zostają pominięte.

7.3.3.1. W wymowie wyrażen rzeczownikowych, imiesłów może poprzedzić rzeczownik bez zrostka **-a-** (§6.9.1), **tikan tawnatep cel utracony** (z gry).

7.3.3.2. Dopelniacz niektórych zaimków traci końcowe **-ä**, patrz §3.2.2.6. Może być to użyte okazjonalnie w luźnych sytuacjach, pomiędzy przyjaciółmi czy dobrymi znajomymi.

⁷A Na'vi Alphabet, 20 sierpnia 2010

A. Skorowidz

- 'a'aw, 30
- 'awlie, 23
- 'awlo, 22
- 'efu
 - łącznik, 31
- 'eyt, 23
- 'opin, 27
- 'u
 - brak formy krótkiej liczby mnogiej, 14
- a-, 17
 - z a w przymiotnikach, 11
 - z przysłówkami, 25
- am, 27
- ay, 28
- fkeyk, 26
- iva, 27
- lie, 23
- nga', 27
- o, 13
 - w wyrażaniu czasu, 33
- pin, 27
- pxi, 22
- tu, 25
- ve, 22
- vi, 27
- ya
 - wołacz, 32
- yu, 25

- a, 45
- akrrmaw, 47
- akrrta, 47
- alim, 25
- alfabet
 - mówiony, 10
- alo, 22
- alu, 48
- alunta, 47
- äo, 35

- asim, 25
- aspekt dokonany
 - punktowy, 40
 - uprzedni, 40
- aspekt niedokonany
 - jednoczesny, 39
- asymilacja nosówek, 11
- asyndeton, 45
- aweykta, 47
- awnga, 14
 - dopełniacz awngeyä, 15
- ayoeng, 14

- cytaty
 - bezpośrednie, 49
 - interpunkcja, 12
- czas przyszły
 - zamierzony, 40
- czasownik
 - czas terażniejszy, 39
 - nieodmieniony, 39
 - złożenie
 - akcent, 18

- dopełniacz
 - skrócenia w zaimkach, 15
- dopełnienie bliższe, 33
 - pominięcie, 43
- dopełnienie dalsze, 33
- dzierżawczy, 34

- elizja, 11
- enklityki, 9
- eo, 35

- fa, 35
 - ze stroną sprawczą, 43
- fay+, 15
- fayli'u, 17
- fayluta, 17

few, 35
fi-, 15
 z przysłówkami czasu, 27
fitsap, 42
fkip, 35
fko, 32
 dla strony biernej, 32
fmawn, 17
fmawnta, 17
fmi
 czasownik modalny, 41
fne-, 15
fnel, 15
fpi, 35
 lenicja, 10
fra-, 15
 z **ke**, 44
fralo, 22
frato, 31
fray+, 15
fte, 45
fteke, 45
ftu, 35
ftxey, 44, 48
fu, 48
fuke, 44
fula, 17
 użycie, 46
furia, 17
 użycie, 46
futa, 17
 użycie, 46
fwa, 17
 użycie, 46

hì(’)-, 27
hol, 30
holpxaype, 30
hu, 35

ilä, 35
 lenicja, 10
ilva, 27
 imiesłów przymiotnikowy
 tworzenie, 19
inan
 akcent, 18
io, 35

 język
 formalny, 55
 potoczny, 55
 uproszczony, 55
 wojskowy, 55
 jeszcze nie, 37

kä-, 27
ka, 36
kam, 36
kan, 41
 czasownik modalny, 41
kaw’it, 44
kay, 36
ke, 44
 ke li, 38
 konstrukcja **si**, 44
kefyak, **kefya srak**, 44
keng, 38
ketsuk-, 27
kew, 23
ki, 48
kip, 36
ko, 50
 konstrukcja **si**, 26
 brak rzeczownika odczasownikowego, 25
 imiesłów, 42
 przeczenie, 44
 z przymiotnikiem określającym, 31
 zakazy, 44
kop, 39
krr
 z **a**, 47
kxamlä, 36

lahe
 jako zaimek, 33
 odmiana, 15
 z rzeczownikami nieokreślonymi, 30
le-, 24
 lenicja, 10
 liczebniki, 10, 21
 przedrostki liczby, 10
 przyimki, 10
li, 38
 liczba mnoga, 14
 forma krótka, 14, 35
 nie używana z przedimkami, 16
 z przyimkami powodującymi lenicję, 35
 nie zaznaczana przy liczebnikach, 30
 z **lu** i **slu**, 30
 liczba podwójna, 14
 skrócenia, 11
 liczba potrójna, 14
 skrócenia, 11

liczebnik
 główny, 21
 porządkowy, 22
 ułamkowy, 22
lisre, 36, 38
lok, 36
lu
 z celownikiem, 33
 zgodność z liczbą, 30
luke, 36

ma, 32
maw, 36
mawkrra, 47
may'
 czasownik modalny, 41
mefan, 22
melo, 22
mì, 36
 elizja z liczbą mnogą, 11
 lenicja, 10
mìkam, 36
mungwrr, 36

na, 36
 punkt odniesienia, 32
 z kolorami, 46
 nakazy, 43
 negacja, 43
 proste, 43
 z trybem łączącym, 43
nang, 50
nayn, 23
ne, 37
 z **slu**, 31
 pomijane z czasownikami opisującymi ruch,
 33
nemfa, 37
new, 41
 czasownik modalny, 41
 strona sprawcza, 41
nga
 dopełniacz **ngeyã**, 15
nì-, 24
nìftxan, 32
nìfya'o, 38
nìrangal, 40
nìteng, 39
nìwotx, 38
 zliczbą podwójną, 38
nuã, 37

omum
 akcent, 18

pak, 50
pawm, 49
plltxe, 49
po
 dopełniacz **peyã**, 15
 podmiot, 33
polpxay, 30
 pominięcie dopełnienia, 43
 strona sprawcza, 43
 pominięcie zaimka, 33
 posiadanie, 34
 niezbywalne, 34
 przechodniość, 29
 z czasownikami określającymi mowę, 49
 przeczenie, 44
 konstrukcja **si**, 44
 podwójne przeczenie, 44
 przedimek, 15
 połączenia, 16
 skrócenia, 11, 16
 przydawka, 30, 48
 przyimek, 34
 lenicja, 10
 pozycja, 35
 zdaniami podrzędne, 47
 zdanie podrzędne, 46
 przymiotnik
 określający, 30
 z przysłówkiem, 30
 orzeczenie imienne, 31
 przyrównanie, 32
 skrócenia, 11
 stopień najwyższy, 31
 stopniowanie, 31
 wyrażenie rzeczownikowe
 tworzenie, 17
 przypadek
 biernik, 33
 celownik, 33
 z **lu**, 33
 z czasownikami opisującymi komunikację,
 34
 ze stroną sprawczą, 33, 43
 dopełniacz, 34
 fragment całości, 34
 przesunięcie, 34
 ergatyw, 33
 mianownik, 33
 wykrzyknik, 33

tematyczny, 34, 53
 jako rodzajnik określony, 55
 posiadanie niezbywalne, 34
 punkt odniesienia, 32
 z tytułami, 30
 przysłówki, 38
 opisujący, 46
 pseudosamogłoski
 deklinacja, 13
 skrótowania, 11
pum
 z dopełniaczem, 34
 z przymiotnikiem określającym, 31
pxaw, 37
pxay, 30
 z rzeczownikami w liczbie mnogiej, 30
pxel, 37
pxelo, 22
pxi-, 27
pximaw, 36
pxisre, 37
 lenicja, 10
 pytanie, 44
 bezpośrednie z **ftxey... fuke**, 44
 rozłączne, 44
 z przysłówkami pytającymi, 44

ro, 37
 lenicja, 10
 rodzaj ożywiony, 14
rofa, 37
 rzeczownik
 deklinacja, 13
 orzeczenie imienne, 31
 rzeczownik nieokreślony, 13, 30
 rzeczownik odczasownikowy
 tworzenie, 25
 użycie, 42
 z przysłówkiem, 38

sä-, 24
sik, 49
sin, 37
 słowa złożone
 akcent, 10
 samogłoski
 harmonia, 11
 skrótowania, 11
 wyjątki, 11
san, 49
si, 48
 elizja z liczbą mnogą, 11

enkiltyka, 48
sleyku
 łącznik, 31
slu
 łącznik, 31
 orzecznik z **ne**, 31
 zgodność z liczbą, 30
sngä'i
 czasownik modalny, 41
sno
 brak odmiany przez liczby, 15
 dopełniacz **sneyä**, 15
 spójnik
 pominięcie, 45
sre, 37
 lenicja, 10
stawm, 49
 strona bierna
 szyk zdania, 53
 z **fko**, 32
 strona sprawcza
 czasownika nieprzechodniego, 42
 czasownika przechodniego, 43
 tworzenie, 18
 strona wzajemna, 42
 strona zwrotna
 składnia, 42
 strony sprawczej, 18
 tworzenie, 18
 stwierdzenia ogólne, 30
sweylu, 50
 szyk zdania, 52
 wpływ, 53

tì-, 24
tikin
 ze zdaniem podrzędnym, 46
ta, 37
tafkip, 37
takip, 37
takrra, 47
talun(a), 47
taweyk(a), 47
tengkrr, 48
teri, 37
teynga, 17
teyngla, 17
teyngta, 17
tì'eyng, 17
to, 31
 tryb łączący, 40
 opativus, 40

w nakazach, 43
wrostek, 19
tryb rozkazujący, 43
w zdaniach warunkowych, 47
tsa-, 15
tsakrr, 47
tsaria, 17
użycie, 46
tsata, 17
użycie, 46
tsawa, 17
użycie, 46
tsay+, 15
tse, 50
tsni, 48
tsuk-, 27
tsun
czasownik modalny, 41
-tsyip, 25
tut, 50
tuté, 9
txo, 47

ułamki, 22
ulte, 48
uo, 37

var, 41
czasownik modalny, 41
vay, 37
vay set ke, 37

vin, 49

wä, 38
lenicja, 10
wołacz, 32
wrostki nastawienia, 19
wzajemnie, 38

za-, 27
zaimki
forma krótka dopełniacza, 15
honoryfikaty, 15
zakazy, 43, 44
zdania podrzędnie złożone, 45
zdania przyczynowe, 45
zdanie warunkowe, 47
czas przyszły, 47
hypotetyczne, 47
kontrafaktyczne, 47
ogólne, 47
zdrobnienia, 25
zene
czasownik modalny, 41
zenke
czasownik modalny, 41
zrostek
derywacja, 24
zwarcie krataniowe
lenicja, 10
zwrot bezpośredni, 32

B. Zmiany

Ostatnie i zauważalne zmiany:

- 1.0** (13. sierpnia 2010): Wydanie pierwsze.
- 1.08** (15. października 2010): Wszystko z Language Workshop¹
- 1.12** (6. lutego 2011): więcej szczegółów odnośnie **lahe** (odmiana zarówno przym. jak i zaimka); nowy przedimek **few** i wyjaśnienie **ka**; tymczasowe użycie **ta** (i **takrra**); **ftang** jako czasownik modalny
- 1.13** (24. lutego 2011): lepsze indeksowanie i pełniejsze opisy zdań podrzędnie złożonych w rozdziale poświęconym składni; dopisane przypadki nieregularnego dopełniacza niektórych rzeczowników; poprawione bdy w przypadkach w §**6.17.5**; formy ułamowe i składnia z dopełniaczem; **li**; odmiana rzeczowników w tytułach i nazwach własnych
- 1.14** (10. maja 2011): usunięty przypis odnośnie „zdań własnych”; pytania odnośnie **tsnì**; **(ke)tsuk-**, **-fkeyk**, **-ìva**; wpływ szyku zdania (§**7.1.3.1**); **sweylu**; język potoczny; derywacje odnośnie czasu w **fi**, **-am** i **-ay**; derywacje w **-nga**?; co z ***tsapo**?
- 1.15** (4. sierpnia 2011): **kawtseng**, **tsapo**; skrócenia przedimków; dopełniacz rzeczowników kończących się na **-ia**; używanie **-yu**; **kekem**; uzupełnienie form **tsa’u-**; **mawkrra**; kilka przykładów przypadku tematycznego; post z bloga odnośnie zgodności dużych liczb; przykład z **ilä**; pierwszy przykład z **wä**.
- 1.16** (14. września 2011): kilka literówek; więcej przykładów; **nìwotx** z liczbą podwójną („wzajemnie”); **ta** do opisu ruchu z czasownikami przechodnimi; negacja pleonazmowa z **ke li**; zaczęte dodawanie cytatów tam, gdzie to możliwe; **tì’eyng**, **fmawn** i **fayli’u** w zdaniach podrzędnych ze skróceniami i składnią.
- 1.17** (3. listopada 2011): Odrobinę szersze marginesy i dodany spis treści; stona wzajemna z **fitsap**; pytania retoryczne; **kam**, **kay**, **nuä**; więcej cytatów.

¹<http://wiki.learnnavi.org/index.php/Canon/2010/UltxaAyharyuä>